

ספר

שלישים יום קודם החג

והוא קיצור הלכות המועדים,
ראש השנה, יום הכפורים, סוכות, חול המועד,
ראש חודש, חנוכה, פורים, ובין המצרים,
על פי תמצית דברי השו"ע ומשנ"ב,
מחולק ללימוד יומי בימים שלפני המועדים,
כדי ללמוד הלכות המועדים בעתם ובזמנם.

עם תוספת הערות וציונים
מלוקט מגדולי הפוסקים

מאת
אברהם שלמה דיקמאן

מהדורת בערקאוויטש

מהדורה חדשה
חודש הרחמים תש"ע

יוסף שלו' אלישיב

ירושלים

בס"ד, כסלו תשס"ט

הרה"ג ר"ש דיקמן שליט"א – מהת"ח בעיר ליקוואד. זכה להוציא לאור את ספרו שלושים יום קודם החג – בו סידר בחכמה את הלכות חג הפסח, וגדולי התורה שליט"א באו בהסכמותיהם על הספר, ועתה הוסיף חילים לתורה והוא מוציא את ספרו "הלכות שבת בשבתו" – בו סידר דבר דיבור על אופניו ה' שבת לפי סדר פרשיות השבוע ושבחו הרבנים הגאונים שליט"א מקחו כי ראוי לעלות על שולחן מלכים.

ובירכו מרן עט"ר שליט"א כי חפץ ד' – יצליח בידו לשקוד באהלי תורה ולהתחיל ספרים אחרים ולסיימם.

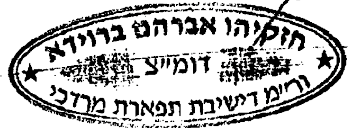
הכו"ח בהוראת מרן שליט"א

יוסף א. אלישיב

אברהם
ברכה מו"ה אברהם דיקמאן שליט"א
גלו וברכה

הנאט את ספרך "שליש יום קודם החג" לפני
אצבע אמן רבנו הגר קניבסקי שליט"א
כ"ב רבינו שליט"א בירך אותך בהצלחה, ולמנוחה
לחבר ספרים נוספים שיהיה ללומדי התורה.
וע"ז באנו ע"ה וע"ז באנו ע"ה

מנחם אברהם דיקמאן

המכתב הנ"ל אסף לפני כ"ב רבנו שליט"א
ונכתב ע"ה.

ברכת הרה"ג רב חיים קניבסקי שליט"א

לכבוד הרה"ג מו"ה אברהם דיקמאן שליט"א שלום וברכה

הראתי את ספרך "שליש יום קודם החג" לפני

מעכ"ת מרן רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א.

כ"ב רבינו שליט"א בירך אותך בהצלחה,

ושתזכה לחבר ספרים נוספים שיהיה לתועלת ללומדי התורה"ק.

וע"ז באתי עה"ח עש"ק זאת חנוכה תשס"ג

חוקי אברהם ברוידא

דומ"צ ור"מ דיישיבה תפארת מרדכי

המכתב הנ"ל היה לפני כ"ב רבינו שליט"א ונכתב ע"ה.

RABBI MOISHE STERNBUCH

CHIEF RABBI
and Vice President of
of the Orthodox Rabbinical Courts
JERUSALEM

Rechov Mishkalov 13 Har-Nof Jerusalem Tel:02-651-9610

משה שמרנבוך

ראב"ד

לכל מקהלות האשכנזים
מח"ס מעשרים חמנים ושו"ת תשובות והנהגות
רב בית הכנסת הגדול, ור"ם במרכז התורה דר-נוף
סגן נשיא העדה החרדית
בעיריית ירושלים ת"י

בעזה"י
ב' תמוז תשס"ז

קראתי בספר "הלכות שבת בשבתו" מאת הרב שלמה דיקמן שליט"א ועיינתי בו
ונהנתי שכתוב בלשון צה וקל באופן השוה לכל נפש הלכות שבת וברכה מצוייה בו
שמירת שבת היא יסוד הדת, וכן משה רבינו כשירד מן ההר
הקהיל הקהל ללמוד קודם הלכות שבת,
ורב טוב צפון בספרו, ובפרט שמוסדר לפי הסדרה, וזכה לזכות הרבים
והנני לברך אותו בהצלחה רבה שיזכה עוד להגדיל תורה ולהאדירה,
ונזכה לישועת ה' ורחמי מרובים

המזפה בכליון לגאולה שלימה בקרוב
משה שמרנבוך

משה שמרנבוך

קבלתי הספר "הלכות שבת בשבתו" מאת הרב שלמה דיקמן שליט"א ועיינתי בו
ונהנתי שכתוב בלשון צה וקל באופן השוה לכל נפש הלכות שבת וברכה מצוייה בו
שמירת שבת היא יסוד הדת, וכן משה רבינו כשירד מן ההר
הקהיל הקהל ללמוד קודם הלכות שבת,
ורב טוב צפון בספרו, ובפרט שמוסדר לפי הסדרה, וזכה לזכות הרבים
והנני לברך אותו בהצלחה רבה שיזכה עוד להגדיל תורה ולהאדירה,
ונזכה לישועת ה' ורחמי מרובים

המזפה בכליון לגאולה שלימה בקרוב

משה שמרנבוך

Rabbi CHAIM P. SCHEINBERG
Aish Hachshiva "TORAH OR"
and Minhag Hachshiva of Kiryat Mattersdorf

הרב חיים פינחס שיינברג
ראש ישיבת "תורה אור"
ומורה הוראה דקריית מטערסדורף

ק"ר. יו"ט ט"ז כסלו ה'תשס"ג

מכתב ברכה

שמחתי שהאברך היקר הרב אברהם ש. דיקמאן שליט"א
דואר להוציא את ספרו, האוסף של קודם החג,
והספר נכתב בסדר נכון, והוא שימושי למדי
בו קודם החגים, ויכול אדם להכין עליו כראוי
לא נצרכה אלא לברכה, יאן ר', ויפוצו להוציא
הצלה, ויזכה לחבר קהל חיבורים נוספים
ואו"א"י.

קקרכה התורה.
חיים פינחס שיינברג

ב"ה ט"ז כסלו ה'תשס"ג
הרב אברהם ש. דיקמאן שליט"א
הוא מצטרף בברכה לחבר המגיד שליט"א, ודבר טוב
עליו חתום ברכה, אלה שולח דין, ומה שיהיה בזה להוציא.
והוא מלא ברכה, ויכול אדם להכין עליו כראוי, ויפוצו להוציא.
הוא מצטרף בברכה לחבר המגיד שליט"א, ודבר טוב
עליו חתום ברכה, אלה שולח דין, ומה שיהיה בזה להוציא.

שמחתי שהאברך היקר הרב אברהם ש. דיקמאן שליט"א עומד להוציא את
ספרו, שלושים יום קודם החג, והספר נכתב בסדר נכון, והוא שימושי למועין בו
קודם החגים, ויכול אדם להכין עצמו כראוי. לא נצרכה אלא לברכה, יתן ד' ויפוצו
מענותיו חוצה, ויזכה לחבר בס"ד חיבורים נוספים ומועילים.

בברכת התורה
חיים פינחס שיינברג

בס"ד כ' טבת יוד"ה של הנשר הגדול הרמב"ם ז"ע, תשס"ג
ג"א מצטרף בברכה להרב המחבר שליט"א, ודבר טוב עשה בעמו בכדי שיהיה
כשולחן ערוך ומפ"ה פרוסה בפרוס הפסח החג והמועד. ויש בזה משום זיכו
הרבים. ויבא ברכה והצלחה בפעלו הטוב בס"ד.

הכו"ח לכבודה של תורה
משה הלברשטאם

בית אוירבאך אברהם ושלמה שלמה ביהמ"ד מאז דיקמן הי"ד

ראיתי את פסוקי האבות למה בלשתי וכו' ה'א
אסכים בקרציה ובביתו אהא מסקי ה'א למה
אמץ יונק הקורא פו - ובביתו ה'א למה אכתי
למלתי סבוי אכתי בביתו ומה על ברכו
אצלי אה הרבים אמץ ופלו אה היקר יאלי בה
ב'ה' למה למה ביהמ"ד ה'א בלשתי
והבית בביבית חפץ ואמץ אוירבאך ביהמ"ד ופלו
בבית הישיבה אמץ חפץ חפץ וישיבת ה'א

עזריאל אוירבאך

ברכה מרובה למחבר ס' הלכות שבת בשבתו ר' שלמה דיקמן הי"ד

ראיתי את הספר הלכות שבת בשבתו וכו' הוא מסכם בקצרה ובבהירות את כל פסקי הל' שבת
למען ירוץ הקורא בו - וכבר העידו בו שהוא אברך שמשנתו סדורה אצלו בבהירות ויפה עשה
בחבורו לזכות את הרבים למען ידעו את הדרך ילכו בה בהל' שבת שהם כהררין התלוין
בשערה.

ואברכו בברכת חזק ואמץ להרבות כהנה וכהנה בזיוכי הרבים מתוך מנוחת הנפש והרחבת
הדעת

עזריאל אוירבאך

בס"ד, קרית אגודת ישראל
א' מרחשון שנת תשס"ט
היה אורח נוסף אלון פה עמל נעים לעולם ויהי, בשר
היה אורח נוסף אלון פה עמל נעים לעולם, יהיה אורח נוסף
בו סידר בקצרה הלכתא רבתא לשבתא החל ממקורות השולחן ערוך ועד
דברי רבותינו האחרונים ז"ל, דבר דבור על אופניו, ופרש אור לפני הדורשין להקל ולמוד
ולשון הלכות גדולות אלו כל שבוע לפי חלקו. האמנם להורות הלכה למעשה צריכא עיונא
רבה, אולם מכותלי דיבור ניכר רב עמלו בתורה.
ואני ברכה שיוכחו השי"ת להפיץ מעיני חכמתו חוצה ולזכות את הרבים מתוך הרחבת הדעת,
כעתירת וכברכת הכותב לכבוד התורה ושוקדיה

בס"ד ז' מרחשון שנת תשס"ט לפ"ק
בהיותי אורח נוסף אלון פה קהל קדישא לייקוואוד יצ"ו, הראה לי מע"כ מוה"ר אברהם
שלמה דיקמאן שליט"א, היושב על התורה בעיר התורה הנ"ל, עלי תרופה מספרו "הלכות
שבת בשבתו", בו סידר בקצרה הלכתא רבתא לשבתא החל ממקורות השולחן ערוך ועד
דברי רבותינו האחרונים ז"ל, דבר דבור על אופניו, ופרש אור לפני הדורשין להקל ולמוד
ולשון הלכות גדולות אלו כל שבוע לפי חלקו. האמנם להורות הלכה למעשה צריכא עיונא
רבה, אולם מכותלי דיבור ניכר רב עמלו בתורה.
ואני ברכה שיוכחו השי"ת להפיץ מעיני חכמתו חוצה ולזכות את הרבים מתוך הרחבת הדעת,
כעתירת וכברכת הכותב לכבוד התורה ושוקדיה

נתן געשטעטנער

Rabbi Y. Belsky
508 EAST 7th STREET
BROOKLYN, NEW YORK 11218

ישראל הלוי בעלסקי
941 - 0112

פרה אברהם ש. דיקמאן נ"י הראה לי פרי עטו ספרו החשוב "שלושים יום קודם פתח" בו סיגר באופן נאות ומתקבל כל הלכות החג, רובם ככולם על פי פסקי רבן רובם ככולם שלם בסקי רבן של ישראל מרן בעל נאמ"ה זצוק"ל, ואני נענתי לבקשתו לעיין בו, וקראתי הרבה ממנו וראיתי קולע אל האמת ומסדר דברים כהוייתן כי היכי דלידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו. אפריון נמטייה להמחבר נ"י בעד עבודתו הברוכה ויהא רעוא דתתבדרון שמעתתיה בתוך הקהל ויקבלו אותו כפי חשיבותו.

יום כ"ג לח' כסלו תשס"ג לפ"ק ברוקלין נוא יארק
ישראל הלוי בעלסקי

הרב אברהם ש. דיקמאן נ"י הראה לי פרי עטו ספרו החשוב "שלושים יום קודם פתח" בו סיגר באופן נאות ומתקבל כל הלכות החג, רובם ככולם על פי פסקי רבן של ישראל מרן בעל המ"ב זצוק"ל, ואני נענתי לבקשתו לעיין בו, וקראתי הרבה ממנו וראיתי קולע אל האמת ומסדר דברים כהוייתן כי היכי דלידעו הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשו. אפריון נמטייה להמחבר נ"י בעד עבודתו הברוכה ויהא רעוא דתתבדרון שמעתתיה בתוך הקהל ויקבלו אותו כפי חשיבותו.

יום כ"ג לח' כסלו תשס"ג לפ"ק ברוקלין נוא יארק
ישראל הלוי בעלסקי

אל טבא גטס

ברייתא במס' פסחים (ועוד מקומות) שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם השלשים יום וכו' שהרי משה עומד בפסח ראשון ומוזהיר על פסח שני וכו' ע"כ ובפוסקים דנים אם דין זה קאי על כל היו"ט ע"ש, והלכה זו מובא במחבר הלכות פסח ולא ביו"ד הלכ' ת"ת ונראה דהרי איתא בגמ' סוטה שעל כל מצוה ומצוה נתקנה ד' בריתות ללמוד וללמוד לשמור ולעשות, וללמוד הוא ברית על המצוה ומבואר בכמה מקומות שקיומה של המצוה שרשה בהללמוד וה"ה ההתחלה של המצוה עצמה, וע"כ דין זה היא שייכת לעצם קיום המצוה.

אפריון נמטיה להרה"ג ר' אברהם ש. דיקמאן שליט"א מחשובי האברכים בכולל ודעת, אשר מוציא לאור ספר יקר וחשוב בשם שלשים יום קודם החג אשר סידר בצורה שמאפשר לכ"א ללמוד הלכות האלו בסידור נאה ובהירה את ההלכה ומשנה ברורה. ויהיה לתועלת גדולה כדי לקיים חיוב זה ולהיות דיני היו"ט ברורים לכ"א המעשה אשר יעשון, ויה"ר שחפץ ד' בידו יצליח, יפצו מעינותיו ויתקבלו דבריו בבי' מדרשא עוד יוסיף ספרים כהנה וכהנה להגדיל תורה ולהאדירה.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה
אריה מלכיאל קוטלר

הפנה לכתוב האספה ולדפוס
באמצעות החפץ צוק

דברים אחרים

אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה, ששם חלקי מיושבי בית המדרש והגיעני עד הלום לראות פרי עמלי, מהדורה שניה של ספר שלשים יום קודם החג יוצא לאור עולם, קנקן ישן מלא חדש. הספר מכיל בתוכו תמצית הלכות המועדים ע"פ לשון השו"ע והמשנ"ב עם תוספת הערות וצינונים מלוקטים מדברי גדולי הפוסקים, עד פוסקי זמננו.

ברכה משולשת מביא אתו ספרנו זה, באשר ג' כיתות יפיקו ממנו תועלת, כל אחת לפום שיעורא דילה. הנכנס לשערי לימוד זה יוכל להרחיב ידיעותיו בדינים אלו שיהיה לו לאחיעזר לעשות חיל בלימודו באופן ברור ובהיר. הטרוד על המחיה ועל הכלכלה, ובחורי ישיבה העוסקים בקביעות בלימודי הישיבה, יכולים לקנות בו ידיעות נכבדות בהלכות המועדים כדי לדעת מתי ואיך לעשות שאלת חכם, וגם יוכלו לדעת מקום כל דין כדי לעיין בו כשעתותיו בידו. וגם הלומד הותיק ימצא בו כלי עזר לחזור על תלמודו באופן קל ונעים.

קראנו שם הספר שלשים יום קודם החג, וכשמו כן הוא שחילקנו את הספר ע"מ ללמוד בו מעט בכל יום החל משלשים יום קודם החג, באופן שיוכלו בקלות לגמור כל הלכות המועדים מידי שנה בשנה, ולקנות עי"ז בקיאות בהלכות אלו, הנחוצות לכל בר ישראל להיות שומר מצוות המועדים כהלכתן.

הנה גדולי ישראל לדורותיהם הזהירו מאד שלא לסמוך על הקיצורים בפסיקת הלכה למעשה, ע"כ פשוט הוא ואינו צריך לפנים שח"ו לפסוק מספר זה הלכה למעשה, ומה גם שאין זו מטרת חיבורנו כמבואר לעיל. ובפרט כשמובאים בהערות דברי האחרונים החולקים על דברי המשנ"ב, ומובן שאין הכוונה ח"ו להכניס ראשי בין "ההרים הגדולים", אלא בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד".

ועתה אבאר מתכונת הספר וכלליו:

- השתדלנו להביא את דברי השו"ע והמשנ"ב כלשונם, אמנם לעת הצורך הובאו הדברים בשינויים קלים כדי להקל על הבנת הדברים כראוי.
- כשדברי האחרונים מוסיפים בהבנת הענין, לא נמנענו מלשבץ דבריהם בפנים הספר.
- הלכות חול המועד נערכו בסגנון של פסקי דינים ואינו מיוסד על לשון השו"ע ומשנ"ב.
- דינים שאינם מצויים מדי שנה בשנה או שאינם שכיחים לרוב בני"א, באו מקומם במדור המילואים בסוף הספר כדי שלא להכביד על הקורא.
- כאשר נתארכו הציונים יתר על המדה, באו מקומם במדור נפרד בסוף הספר הנקוב בשם "תוספת מראה מקומות" ומצויינים במקומם.
- כשמובאים כמה ציונים השייכים לסימן אחד בהערה אחת, הסימן מצויין בפעם הראשונה שמופיע באותה הערה, ובשאר הפעמים מצויין הסעיף וס"ק בלבד.

בהזדמנות זו הנני מוצא לנכון להודיע שהרבה מדברי האחרונים המובאים במדור ההערות בספרא דנן אינם אלא לקוטי בתר ליקוטי, או ממה ששמעתי מת"ח ומאלו היושבים על מדין, ולא מרוב בקיאותי כלל ולא יתלו בי דבר שאין בי, ודי בזה.

בעמדי בשערי הספר, שפתי לא אמנע מלהביע שלמי תודתי לכל אלו שסייעו בידי בכל שלבי הוצאת הספר, ובפרט לחברי שנשארו ונתנו אתי בעיני הספר ועברו עליו והאירו עיני בהערותיהם המחכימות. זכות זו תעמוד להם לשבת באהלה של תורה מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת.

אנו תקוה שאכן נזכה לראות ספר זה ממלא יעודיו כראוי, ואם נזכה שעל ידינו תחזור עטרה ליושנה בלימוד השו"ע והמשנ"ב בשלימות העיון כראוי, והיה זה שכרינו.

ובצאתי מן הכרך, אשא כפי אל ה' בתפלה ותחנונים שעוד רבות בשנים אזכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים דברי תורתך, ולראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות עד ביאת הגואל במהרה בימינו.

אברהם שלמה דיקמאן

מפתח הענינים

הלכות ראש השנה

ג..... חודש אלול (ל' אב).....
יא..... ראש השנה (ב' אלול).....
יז..... תקיעת שופר (ד' אלול).....
לז..... המשך סדר היום (י' אלול).....

הלכות יום הכפורים

מט..... ערב יום הכפורים (י"ב אלול).....
ס..... מצוות יום הכפורים (ט"ז אלול).....
עט..... סדר היום (כ' אלול).....

הלכות סוכות

צה..... כשרות ארבעת המינים (כ"ג אלול).....
קכד..... נטילת ארבעת המינים (א' תשרי).....
קמא..... בנין סוכה (ד' תשרי).....
קסז..... ישיבת סוכה (י"א תשרי).....
רכה..... הושענא רבא.....
רכח..... שמיני עצרת.....
רל..... שמחת תורה.....

הלכות חול המועד

קצא..... (פסח, י"ז ניסן).....
רה..... (סוכות, ט"ז תשרי).....

הלכות ראש חודש

רלה..... (ראש חודש חשון).....
רמ..... (ראש חודש כסלו).....
רמו..... (ראש חודש טבת).....

הלכות חנוכה

רנז..... חנוכה (י"ז כסלו).....
רסא..... הדלקת נרות (י"ח כסלו).....

הלכות פורים

רפז..... חודש אדר (ראש חודש אדר).....
רצ..... תענית אסתר (ז' אדר).....
רצב..... פורים (ח' אדר).....
שא..... קריאת המגילה (י' אדר).....

הלכות בין המצרים

שיז..... תענית ציבור (י"ד תמוז).....
שכו..... בין המצרים (י"ז תמוז).....
שכט..... תשעת הימים (כ"ז תמוז).....
שמא..... ערב תשעה באב (ה' אב).....
שמוה..... תשעה באב (ו' אב).....

מילואים

סימן א' פרובול.....	שסג	סימן י"א אין ד' מינים כשרים בעיר.....	שפד
סימן ב' ברית מילה בראש השנה.....	שסג	סימן י"ב סוכה שתחת האילן.....	שפו
סימן ג' שופר שיש בו נקב או סדק.....	שסד	סימן י"ג אינו יכול לעשות ג' מחיצות שלמות	
סימן ד' אין לו שופר.....	שסו	לסוכתו.....	שפז
סימן ה' מצות תוכחה.....	שסח	סימן י"ד אין לו מספיק נרות להדליק נר חנוכה.....	שצ
סימן ו' נאמנות החולה והרופא.....	שע	סימן ט"ו פורים משולש.....	שצא
סימן ז' מילה ביום הכפורים.....	שעב	סימן ט"ז כתיבת ועשיית המגילה.....	שצב
סימן ח' פסולים נוספים בארבעת המינים.....	שעג	סימן י"ז דיני נישואין ואבילות בפורים.....	שצד
סימן ט' דיני שביעית הנוגעים לארבעת המינים.....	שעו	סימן י"ח עוד דיני תשעה באב.....	שצו
סימן י' ארבעת המינים מהודרים.....	שפב	סימן י"ט זכר לחורבן.....	שצח

תוספת מראה מקומות.....	תו
מפתח מפורט.....	תט
תרגום ללשון אנגלית.....	תכד
לוח ראשי תיבות.....	תכז
רשימות הספרים ומחבריהם.....	תכח

הלכות ראש השנה

דבר אל בני ישראל לאמר
בחדש השביעי באחד לחדש
יהיה שבתון זכרון תרועה מקרא קדש:
כל מלאכת עבודה לא תעשו
והקרבתם אשה לה'
(ויקרא פרק כג פסוק כד-כה)

חודש אלול

יום א'
ל' אב

מראש חודש אלול עד אחרי יום הכפורים הוי עת רצון, ובזמן זה התשובה מקובלת ביותר. רמז לזה מהפסוק (שיר השירים ו' ג') "אני לדודי ודודי לי", ראשי תיבות "אלול", וסופי התיבות בגימטריא ארבעים, לרמז לארבעים יום מר"ח אלול עד יוה"כ². בעת הזאת התשובה מקובלת ביותר להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה ואז דודו קרוב אליו לקבל תשובתו מאהבה. לכן נוהגים לתקוע בשופר מר"ח אלול ואילך, כי השופר מסוגל לתשובה, כדכתיב (עמוס ג' ו') "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו". מתחילין לתקוע ביום שני של ר"ח, שהוא היום הראשון של החודש³. תוקעין בכל בוקר לאחר תפילת שחרית⁴.

נוהגים לומר את המזמור (תהלים כ"ז) "לדוד, ה' אורי וישעי"⁵ מראש חודש אלול עד שמיני עצרת, ועד בכלל, ובארץ ישראל יש נוהגים להפסיק אחרי הושענא רבה. טעם המנהג הוא על פי המדרש ש"אורי" זהו בראש השנה, "וישעי" זהו ביוה"כ, ואח"כ "כי יצפנני בסוכה" הוא רמז לסוכות⁶. אומרים אותו ב' פעמים בכל יום, יש נוהגים לאמרו לאחר שחרית⁷ ומנחה, ויש שאומרים אותו לאחר שחרית וערבית⁸. אומרים לאחריו קדיש יתום.

הערות

- משום דבראש חודש אלול עלה משה בהר סיני לקבל לוחות אחרונות, והעבירו שופר במחנה לומר שמשה עלה להר, שלא יטעו עוד אחר עבודה זרה, ולכן הוי עת רצון [משנה ברורה בהקדמה לסי' תקפ"א].
- ועוד רמז לזה, דכתיב "ומל' ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך", ראשי תיבות "אלול" [משנ"ב בהקדמה לסי' תקפ"א].
- ויש מתחילין מיום א' של ראש חודש [משנ"ב סי' תקפ"א ס"ק ג'].
- הרמ"א (סי' תקפ"א ס"א) כתב דיש תוקעין גם בערבית, אבל כתבו האחרונים שאין אנו נוהגים כן [מטה אפרים ס"ז, וערוך השולחן ס"א].
- ויש נוהגים לומר בחול אחר התפילה עשרה מזמורים של תהלים [משנ"ב סי' תקפ"א ס"ק ג'],
- ועיי"ש עוד בזה, ועיין במשנה ברורה ס"ק א').
- וכל האומר מזמור זה מראש חודש אלול עד אחר שמחת תורה אפילו גזירות רעות כתובות עליו מן השמים, יכולים לבטלם ויוצא זכאי בדיון וכו', ובמזמור זה יש י"ג שמות וכו' [ספר שם טוב קטן עמ' י"א-י"ב] [עיי"ש באורך].
- ויש להקדים שיר של יום, ובראש חודש יש להקדים "ברכי נפשי" [משנ"ב סי' תקפ"א ס"ק ב']. [ועיין בספר בירורי חיים עמ' קמ"ד].
- והמתפלל בבית הכנסת שאומרים אותו במנחה והוא אומרו במעריב [או להיפך], יעשה כמנהגו, ואין בזה משום "לא תגודדו", כיון שתלוי רק במנהג, וגם ידוע שיש מנהגים שונים בזה, וגם אינו ניכר אם הוא אומר או לא [שו"ת דברי משה ח"א סי' ל"ה].

מקורות

מראש. טור ורמ"א (סי' תקפ"א ס"א), קיצור שו"ע (סי' קכ"ח ס"א-ס"ב), ומשנ"ב (הקדמה לסי' תקפ"א, וס"ק ג').
נוהגים. מטה אפרים (סי' תקפ"א ס"ז), אלה למטה (ס"ק ו'), משנ"ב (ס"ק ב'), אלה המגן (ס"ק י'), שרית שבט הלי (ח"י סי' פ"ז), והלכות חג בחג (פ"א הע' ט').

סליחות

נהגו לומר סליחות בכל בוקר בימים שלפני ראש השנה⁹. צריך שיאמרו לכל הפחות ד' ימים של סליחות. הטעם לזה הוא משום שבפרשת פנחס בכל קרבנות המועדים כתוב (במדבר פרק כ"ח-כ"ט) "והקרבנתם עולה", חוץ מראש השנה שנאמר בו "ועשיתם עולה", ללמד שבראש השנה יעשה אדם עצמו כאילו הוא מקריב את עצמו לקרבן. לכן צריך ד' ימים לפשפש במעשיו ולשוב בתשובה על חטאיו, כמו שמבקרים קרבנות ממומים ד' ימים¹⁰. ומתחילים לומר בכל שנה מיום ראשון בשבוע, כדי שיהיה יום קבוע להתחלה. לכן אם חל ראש השנה ביום ה' או בשבת, מתחילים סליחות ביום ראשון של אותו שבוע, ואם ראש השנה חל ביום ב' או ג', יש להתחיל מיום א' של השבוע שלפניו¹¹.

קמים באשמורת הבוקר כדי לומר סליחות, משום שבסוף הלילה הקב"ה שט בעולם הזה והוא עת רצון¹². יש נוהגים לומר סליחות בלילה, ובפרט ביום הראשון של סליחות. אולם אין לומר שום סליחות ולא י"ג מדות לפני חצות הלילה בשום אופן כלל, חוץ מביום הכפורים¹³.

יחיד יכול לומר סליחות¹⁴. אך בסליחות שמוזכר בהם י"ג מדות, צריך לדלג את אותן תיבות¹⁵. וכן הבקשות שהן בלשון תרגום, כגון "מחי ומסי" וכו', אין לאמרם כשאין שם עשרה¹⁶, לפי שאין המלאכים מכירים לשון ארמית¹⁷. אם אין מנין בשעת אמירת "אשרי", יאמרו "אשרי" והסליחות, וכשיתקבץ מנין, יאמרו ג' פסוקים וקדיש

הערות

בסליחות, שאז יכול לילך, וכן בערב יוה"כ במקום שמרבים בסליחות [רמ"א סי' תקפ"א ס"א, ומשנ"ב ס"ק ח'], (ועיין במטה אפרים סע' כ"ב).

15. היינו שאינו יכול לומר אותם בדרך תפילה ובקשת רחמים, אבל יכול לאומרם דרך קריאה בניגון וטעמים [שו"ע סי' תקס"ה ס"ה, ומשנ"ב ס"ק י"ב]. ויאמר כל הפסוק עד "רבעים", ויאמר בניגון שהוא רגיל ללמוד פסוקי תורה [שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג סוף סי' כ"א]. ויש שלמדו שמפסיקין אחר "ונקה" [שו"ת רב פעלים ח"א סי' י"א ד"ה והנה ע"פ].

16. ואם הציבור כבר אמרו אותם, כל זמן שלא גמרו אמירת הסליחות יכול יחיד הנמצא עמם לומר אותם [גדולי הפוסקים, הובאו דבריהם בסליחות מפורש עמ' ל"ז]. [חוץ מי"ג מדות, שצריך להיות עם הציבור ממש].

17. משא"כ כשמתפללים בציבור, השכינה שם ואינם צריכים למליץ ביניהם [רש"י סוטה דף ל"ג, רבינו יונה ברכות פרק ב' ד"ה אבל ביחיד, ראב"ד

9. והספרדים נוהגים לומר סליחות כל חודש אלול, חוץ מראש חודש ושבת [שו"ע סי' תקפ"א ס"א, ומשנ"ב ס"ק א'].

10. ועוד טעם יתבאר לקמן (עמ' ז' ד"ה יש).

11. אבל יום ראשון של ראש השנה אינו חל ביום א', ד', או ו', דהיינו "לא אד"ו ראש" [והטעם יתבאר לקמן בהלכות ראש חודש, עמ' רנ"ג].

12. היינו ג' שעות אחרונות של הלילה. ואם נתאחר עד אחר שהאיר היום, יכול לומר סליחות בבוקר [אלף המגן סי' תקפ"א ס"ק כ"ד]. אך אם לא התחיל בלילה, אין לומר תיבות "בזעקם בעוד ליל" או "באשמורת הבוקר" וכדומה [ערוך השולחן סי"ד, אלף למטה ס"ק י"ג], ויש מיישבים למה אין צריך לדלג אותם [ראה בהלכות חג בחג פ"א ה"ו].

13. אבל במשמרת שלום (קידוש, סי' מ"א ס"ד) כתב, שיש מקילים מתחילת האשמורה האמצעית. (ועיין עוד בשו"ת אגרות משה ח"ב סי' ק"ה).

14. אבל אסור לצאת מביתו לילך לבית הכנסת כדי לומר סליחות, חוץ מערב ראש השנה שמרבים

מקורות

נהגו. רמ"א (סי' תקפ"א ס"א), ומשנ"ב (ס"ק ו'). **קמים**. שו"ע (סי' תקפ"א ס"א), משנ"ב (הקדמה לס"א, וסי' תקס"ה ס"ק י"ב), ושו"ת מקדש ישראל (סי' כ"ג). **יחיד**. משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק ד').

באמצע הסליחות¹⁸. אם היה מניין בתחילת אמירת הסליחות ולבסוף יצאו מקצתם, יש לומר שמ"מ יכול לומר קדיש אחר הסליחות.

בתחילת כל סליחה אומרים "אלקינו ואלוקי אבותינו", חוץ מסליחה המתחילה באחד משמותיו של הקב"ה. בין כל סליחה וסליחה אומרים י"ג מדות¹⁹. לכן צריך הש"ץ להתעטף בטלית, כדאיתא בגמרא שנתעטף הקב"ה כשליח ציבור והראה למשה סדר תפילת י"ג מדות²⁰. כשאומרים סליחות קודם עלות השחר, יש להסתפק אם יכול לברך על הטלית בלילה. לכן לא יטול טלית שלו, או טלית של הקהל במקום שנוהגים לברך עליה, אלא יקח טלית של חבירו ויכוין שנוטלה רק לכבוד ואין בדעתו לקנותה, שאז ודאי הוא פטור מציצית ואין צריך לברך²¹. כשאומרים "ויקרא בשם ה'", יש להפסיק מעט בין "בשם" ו"ה'". אומרים וידוי ג' פעמים בכל בוקר, כנגד חטאתי עייתי פשעתי²².

שליח ציבור

כל אדם מישראל כשר להיות שליח ציבור, ובלבד שהוא רצוי לקהל²³. מ"מ בסליחות ובימים נוראים נכון לחזור אחרי ש"ץ היותר הגון והיותר גדול בתורה ובמעשים שאפשר למצוא. ונהגו שפרנסי ומנהיגי הציבור מתפללים, שהם יודעים

הערות

תר"ב ס"ק ב'), שיש לומר וידוי רק פעם אחת, וכן נהגו הגר"א [מעשה רב אות ר"ב].
23. והרבה פרטי דינים של שליח ציבור נתבאר בשו"ע (סי' נ"ג) ומשנה ברורה, עיי"ש. ומי שמתפלל בקוֹקְה [שלא ברצון הציבור], אין עונין אמר אחריו [רמ"א סי' תקפ"א ס"א], [ועי' במשנ"ב ס"ק י']. ואם הוא שונא אחד מהקהל והתכוין שלא להוציאו, גם אוהביו לא יצאו [רמ"א שם], [ועי' בערוך השולחן סי', ובהלכות חג בחג פ"ג ה"ד]. מי שכבר אמר סליחות, יכול להיות ש"ץ ולאמרן פעם שניה [שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' ס"ז ס"ק א']. אַבְל בתוך י"ב חדשים על אביו ואמו, או ל' יום על שאר קרובים, יכול להיות ש"ץ בימי הסליחות, אפילו בערב ראש השנה, וכן בעשרת ימי תשובה [משנ"ב ס"ק ז'], אבל הרבה לא נהגו כן [מטה אפרים סע' כ"ג], [עיי"ש עוד]. ולכונן אין לו להיות ש"ץ בראש השנה ויוה"כ אם יש שם אחר שהגון להתפלל [מטה אפרים סע' כ"ד, ומשנה ברורה ס"ק ז'].

בספר תמים דעים סימן קפ"ד, וכן ביאר במשנה ברורה סימן ק"א ס"ק ט"ז, ויש מפרשים משום שהמלאכים המסורין לציבור מבינים לשון ארמית [תניא רבתי סימן ע"ב ד"ה וכשמשיכמין].
18. ועיין במטה אפרים (סי' תקפ"א סע' י"ז), באלף המגן (ס"ק ל"ג), ובקצה המטה (ס"ק ל"ח).
19. יאמר ברכת התורה קודם סליחות, כיון שאומרים בהן פסוקים [משנ"ב סי' מ"ז ס"ק כ"ז]. וצריך לומר את הסליחות בנחת וכוונה [שערי תשובה סי' תקפ"א אות א'], וגם הפסוקים שלפני כל הסליחות, יש להקפיד לומר אותם בנחת, כי הפסוקים הם יסוד הסליחות [כן כתב במחצית השקל ריש סימן ס"ח, ע"פ ספר חסידים סי' רנ"ז].
20. וגם משום כבוד הציבור [שעה"צ סי' תקפ"א ס"ק ג'].
21. ואם אין לו אלא טלית שלו, מתעטף בה בלי ברכה, וכשיאור היום ימשמש בציציותיה ויברך [שעה"צ סי' תקפ"א ס"ק ה'].
22. ודעת האריז"ל היא (הובאה בבאר היטב סימן

מקורות

בתחילת. רוקח (סימן ר"ז), לבוש (סי' תקפ"א ס"א), משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק ד', ו', וסי' תר"ב ס"ק ו'), וערוך השולחן (סי' תקפ"א ס"ג). כל. רמ"א (סי' תקפ"א ס"א), ומשנ"ב (ס"ק ט', י"א).

בצער הדור²⁴. ראוי שיהיה הש"ץ בעל תשובה גמור²⁵, וראוי שילמד את הכוונות של התפילות מהזוהר²⁶.

ראוי שיהיה הש"ץ בן שלשים שנה, שמגיל זה ראוי בן לוי לעבודה במקדש, ותפילה היא כנגד העבודה²⁷. וראוי שיהיה נשוי, כמו הכהן גדול שהיה נשוי, וגם כדי לשמרו מן החטא²⁸. ומ"מ אם נזדמנו שני אנשים, אחד שהוא בן תורה וירא חטא ואין בו מעלות אלו, והשני הוא איש פשוט אך הוא נשוי ויותר מבן שלשים, הבן תורה קודם. אמנם אם רואה שיש מחלוקת מחמת התפילה, לא יתפלל, אפילו אם על ידי זה יתפלל מי שאינו הגון²⁹.

נהגו שמי שהתחיל להתפלל בימים נוראים, אפילו פעם אחת, שוב אין נותנים את המצוה לאחר³⁰. ואם הוא חולה, הקהל יכול להעמיד אחר, ומ"מ כשחוזר לבריא, חזרת המצוה אל הראשון.

יש נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל ג"כ שחרית ומנחה של אותו יום, מכיון שהתחיל במצוה אומרים לו לגמור³¹. י"א שהוא מתפלל גם ערבית שלפניו, אבל ערבית שלאחריו אינו שייך לו. ויש שכתבו שהוא קודם אף לאָבֶל, מוהל, וליארציי"ט³². אולם יש חולקים וס"ל שמי שיש לו יארציי"ט יש לו להתפלל, בתנאי שהוא מתענה. וכן יש להניח לאָבֶל להתפלל מ"אשרי, למנצח ואילך.

הערות

28. מעלת נשוי עדיפה ממעלת בן שלשים [שור"ת שבט הלוי ח"ה סימן ס"ו אות ב'].

29. ואם באים לידי מריבה, יתפלל הש"ץ הקבוע [ב"ח סוף סי' תרי"ט], (ועי' במשנ"ב סי' תקפ"א ס"ק ט').

30. היינו כשלא נמצא בו פסול. ומי שהיתה לו חזקה ופעם אחת או שנים לא היה בביתו בראש השנה, לא איבד את חזקתו מפני זה, אבל בג' פעמים הפסיד חזקתו. ואם ברצון לא רצה להתפלל, גם בפעם אחת הפסיד חזקתו [ערוך השולחן סי' תקפ"א ס"ד].

31. ויש חולקים וסוברים שאין צריך לנהוג כן, וכן המנהג בכמה מקומות [ראה בנזירות שמשון סי' תקפ"א, שרית בנין שלמה סי' ל"ז, שדי חמד מערכת ר"ה ס"א אות ג'].

32. וכמה פוסקים כתבו דלא נהגו כן [מטה אפרים סי' תקפ"א ס"ע ל"א, ערוך השולחן סי', ועוד].

24. אבל היינו דוקא כשהם נאמנים ומגינים על הדור ומרצים לעם [משנה ברורה סימן תקפ"א ס"ק ט'].

25. ומי שהולך לערכאות של גוים, אינו ראוי להיות ש"ץ בראש השנה ויוה"כ, אלא אם כן עשה תשובה [משנ"ב סי' תקפ"א ס"ק י"א], (ועי' במשנ"ב סי' נ"ג ס"ק פ"ב).

26. אולם אם הוא לא בא בסוד ה', יש לו ללמוד פירושי התפילות והפיוטים, הלכות תפילות, וספרי מוסר [מטה אפרים סי' תקפ"א ס"ע מ"ח]. באמת יש לעיין אם דין לימוד הכוונות הוא אף בש"ץ של סליחות [כמו שמשמע במשנ"ב ס"ק י"א] או רק בש"ץ של ימים נוראים [שכן משמע בשל"ה (מסכת ר"ה נר מצוה אות י"ג), שהוא מקור הדין].

27. ועוד טעם, משום דאז הוא חצי ימי זקנה ולבו נכנע ונשבר יותר [שער הציון סי' תקפ"א ס"ק כ"ב].

מקורות

ראוי. רמ"א (סי' תקפ"א ס"א), ומשנ"ב (ס"ק י"א-י"ג). **נהגו.** משנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק י"א). **יש.** רמ"א (סי' תקפ"א ס"א), ומשנ"ב (ס"ק י"ד).

תעניות בימי סליחות ועשרת ימי תשובה

יש נוהגים להתענות ביום הראשון של סליחות. המדקדקים נהגו להתענות כל עשרת ימי תשובה. וכיון שחסרים להם ד' ימים שאינם יכולים להתענות בהם, דהיינו ב' ימים של ראש השנה, שבת שובה, וערב יוה"כ, לכן מתענים תמורת זה ד' ימים קודם ראש השנה. [וזה גם עוד טעם למה יש לכל הפחות ד' ימים של סליחות לפני ראש השנה]. בכל תעניות אלו אין קוראים "ויחל", וגם אין אומרים ברכת כהנים במנחה, משום שאין דינם כתענית ציבור. ואומרים "עננו" במנחה בתפילת לחש³³, אבל לא בחזרת הש"ץ.

מי שנוהג להתענות בימים אלו בכל שנה, אינו צריך קבלת תענית ביום שלפניהם, כיון שנחשב שקיבלם מכח מנהגו³⁴. וכיון שלא קיבל עליו את התענית מאתמול, אינו צריך להתענות כל היום³⁵. י"א שצריך להתענות עד פלג המנחה, ואז יכול לאכול, ובלבד שהתפלל מנחה תחילה, ויש סוברים שיכול להתפלל מנחה גדולה ולומר "עננו", ואחר כך יוכל לאכול³⁶. אדם חלוש בודאי יכול לסמוך על דעה זו.

מי שלא קיבל תענית ביום שלפניו משום שדרכו להתענות בימים אלו³⁷, מותר³⁸ לו לאכול בסעודת מצוה, כגון ברית מילה או פדיון הבן³⁹. ומכיון שהותר לו לאכול בסעודה זו, שוב אינו תענית עוד ומותר לו לאכול אחר כך, אבל אין לו לאכול קודם הסעודה⁴⁰. מי שאכל בסעודת מצוה, אינו צריך להתענות אחר כך יום אחר⁴¹.

הערות

33. ויכול לומר "ביום צום תעניתנו" אף אם אין דעתו להשלים את התענית [משנ"ב סי' תקס"ב סוף ס"ק ז'].
34. ולכאורה אפילו אם אינו רגיל להתענות, מ"מ אם באותה עיר נוהגים הרבה אנשים להתענות בימים אלו, אינו צריך קבלה והשלמה, אף אם זוהי פעם ראשונה שהוא מתענה בימים אלו [בה"ל סי' תקס"ב ס"ב ד"ה שרגיל].
35. ואם קיבל בפירוש, ולא התנה שהוא רק למקצת היום, צריך להשלימו [בה"ל סי' תקס"ב ס"ב ד"ה כיון].
36. ויותר טוב שיתנה מתחילה שאינו מתענה אלא עד מנחה גדולה [בה"ל סי' תקס"ב ס"ב ד"ה עד]. ובשאלת יעב"ץ (ח"ב סי' קמ"ז) וביערות דבש (ח"ב סוף דרוש י') כתבו, דמותר לאכול אחר חצות אפילו עדיין לא התפלל מנחה.
37. ואם קיבל עליו בפירוש להתענות, נתבאר דינו במשנ"ב (סי' תקס"ח ס"ק כ"א), עיי"ש.
38. היינו מי שהזמינו בעל הבית, אבל השייכים לברית [אבי הבן, סנדק ומוהל] מצוה להם לאכול, שיו"ט שלהם הוא [משנ"ב סי' תקפ"א ס"ק י"ט].
39. ברית מילה שלא בזמנה הוי סעודת מצוה, אבל יש להסתפק אם פדיון הבן שלא בזמנו [כגון שיום ל"א היה בשבת] מקרי סעודת מצוה [משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק כ'], (עיי"ש, ועי' בשעה"צ ס"ק כ"ג, ובמטה אפרים סי' תקפ"א ס"ע מ"א, ובקצה המטה ס"ק ע"ז).
40. ובעלי השמחה מותרים לאכול קודם, אבל אולי רק אחרי תפילת מנחה [משנ"ב סי' תקס"ח ס"ק י"ח].
41. ועיין פרטים בזה במשנה ברורה (סי' תקס"ח ס"ק י"ט).

מקורות

יש. רמ"א (סי' תקפ"א ס"ב), ומשנ"ב (ס"ק ו', ט"ו, י"ז). **מי שנוהג.** שו"ע (סי' תקס"ב ס"ב), משנ"ב (ס"ק ט"ז-י'), ובה"ל (ד"ה עד). **מי שלא.** רמ"א (סי' תקס"ח ס"ב), ומשנ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ט"ז-י"ח, וסי' תקפ"א ס"ק י"ט).

מי שהוא חולה קצת, יכול להקל לאכול בתעניות אלו, אבל יש לו לעשות התרת נדרים קודם⁴².

ערב ראש השנה

נוהגים להתענות בערב ראש השנה⁴³. ונהגו שאפילו הנערים שהגיעו ל"ג שנים ונעורות שהגיעו ל"ב שנים ג"כ מתענים⁴⁴. וכיון שנהגו כן לדבר קבוע, אין צורך לקבל את התענית ביום שלפניו⁴⁵, וגם אין צריכים להשלים את התענית, וכל דינו כמו דין התעניות שהוזכרו לעיל.

ערב ראש השנה, אין אומרים בו תחנון בתפילה, כמו בכל שאר ערב יו"ט⁴⁶. מ"מ בסליחות אומרים אותו, אף אם נמשך אחר עלות השחר, דכיון שרוב הפעמים רגילים לסיים קודם עלות השחר, תיקנו לומר אותו אף אם אירע פעם אחת שנמשך לתוך היום⁴⁷.

אין תוקעים בשופר בערב ראש השנה, ויש לזה ב' טעמים. הטעם הראשון הוא, כדי להפסיק בין תקיעות של רשות לתקיעות של חובה. ואף כשחל יום א' של ראש השנה בשבת, ג"כ אין תוקעים בערב שבת, מכיון שמה שאומרים בשבת "זכרון תרועה", הוי כמו תקיעה. לפי טעם זה, מותר לתקוע כדי להתלמד, שמספיק שהפסיקו בבית הכנסת. הטעם השני הוא, כדי לערבב את השטן, שיסבור שכבר עבר יום הדין. ולפי זה גם כדי להתלמד אין לתקוע, אך י"א שגם לפי טעם זה מותר לתקוע כדי להתלמד בחדר סגור.

הערות

42. ואם אין שם מי שיתיר נדרו, יש להקל במקום הדחק שאינו צריך התרה, חוץ ממי שדרכו להתענות יותר ממה שנהגו הציבור, דהוא צריך התרה [משנ"ב סי' תקפ"א ס"ק י"ט, ושעה"צ ס"ק ל"ג].

43. ויש שנהגו לגמור סליחות קודם עלות השחר ולאכול אז [ואין צריך להתנות על זה בלילה קודם, אף שישן שינת קבע, משום שכן נהגו] משום חוקת הגוים שהיו מתענים ערב חגיהם, אבל בזמן הזה הסליחות נמשכות עד אחר עלות השחר, ואסור לאכול אחריהן, רק שותים קאו"ע או טיי"א קודם הליכה לבית הכנסת [רמ"א סי' תקפ"א ס"ב, ומשנ"ב ס"ק כ"ב-כ"א].

44. אבל כמדומה שבזמן הזה בהרבה מקומות לא נהגו הנשים להתענות, ואף במקום שנהגים

שהאנשים מתענים, אין נשותיהם ובנותיהם מתענים, משום שחלושות הן.

45. אבל מי שאינו רגיל להתענות מדי שנה, צריך לקבל את התענית במנחה ערב התענית, אלא אם כן הרבה אנשים שם נוהגים להתענות [כנזכר לעיל הע' 34].

46. אע"פ שבערב שבת אומרים תחנון בשחרית, מ"מ בערב יו"ט, כיון שערב יום שמחה הוא, אין מוכירים בו שום ענין של צער כלל [מחזור ויטרי עמ' 73].

47. ונוהגים דאף מנינים שמתחילים את הסליחות ביום, ג"כ אומרים תחנון [הגר"ח קניבסקי (הובאו דבריו באשי ישראל פ' מ"ה הע' ס"ח), וספר שלחן רבותינו (סי' תקפ"א)]. (ועיין בשו"ת מקדש ישראל סי' פ').

מקורות

נוהגים. שו"ע (סי' תקפ"א ס"ב), ומשנ"ב (ס"ק ט"ז). **ערב**. שו"ע (סי' תקפ"א ס"ג), ומשנ"ב (ס"ק כ"ב-כ"ג). **אין**. מהרי"ל (אות ה'), רמ"א (סי' תקפ"א ס"ג), משנ"ב (ס"ק כ"ד), ושעה"צ (ס"ק ל"ה).

מכבסים ומסתפרים בערב ראש השנה, כדי להראות שאנו בטוחים בחסדו יתברך שיוציא לצדק משפטינו⁴⁸. מ"מ אין ללבוש בראש השנה בגדים חשובים כל כך כבשאר יו"ט, כדי שתהיה אימת הדין עליו⁴⁹. הבעלי תפילה של פסוקי דזמרה, שחרית ומוסף, והתוקע, והמקריא נוהגים ללבוש קיטל בראש השנה.

נוהגים לטבול בערב ראש השנה משום קרי⁵⁰. ואם אינו יכול לטבול מפני הצינה, יראה לשפוך על גופו ט' קבים מים. לא יקדים לטבול לפני שעה קודם חצות היום⁵¹. יש אחרונים שכתבו שנכון להימנע מתשה"מ בשני הלילות של ראש השנה. אולם אם הוא ליל טבילה, חייב לקיים עונתו, ויחזור ויטבול בשחרית⁵². וכן אם יש חשש שיבוא לידי עבירה, ישמש ויחזור ויטבול בשחרית.

יש נוהגים ללכת בערב ראש השנה לבית הקברות ולהרבות שם בתחינות, משום ששם הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה מתקבלת שם יותר. אך אל ישים מגמתו אל המתים, חס ושלום, שהם בעצמם יושיעו אותו באיזה כח שהוא, אלא יבקש מהקב"ה שישפיע עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר⁵³. לפני שיאמר את התחינות יש ליתן שם צדקה לעניים, במקום קרבן על עוונותיו⁵⁴. נוהגים להקיף את בית הקברות⁵⁵. אין ללכת על קבר אחד ב' פעמים ביום אחד⁵⁶.

הערות

48. ודלא כמנהגו של עולם, שמי שיש לו דין לובש שחורים וכו' לפי שאינו יודע איך יצא דינו [טור סי' תקפ"א ס"ד].

49. ויש מקומות שנהגו ללבוש בגדים חשובים כמו בשאר יו"ט [מטה אפרים סי' תקפ"א סע' נ"ה]. ויש נוהגים ללבוש לבנים בראש השנה, אבל אין אנו נוהגים כן [משנ"ב ס"ק כ"ה, וערוך השולחן סי' תקצ"ז ס"ב].

50. ויש אומרים שיש לטבול ג' פעמים [מטה אפרים סי' תקפ"א סע' נ"ג]. הכוונות של שעת הטבילה הובאו בכף החיים (ס"ק פ"ג), עיי"ש.

51. ואם ברור לו שלא יהיה פנאי אחר כך, יטבול מקודם, ועכ"פ שיהיה אחר שהאיר היום [מועד לכל חי פרק י"ב סע' י"א].

52. ואף אם אי אפשר לו לטבול בבוקר, מ"מ ישמש [כף החיים סימן תקפ"א ס"ק פ"ט], (עיי"ש עוד). ונחלקו האחרונים באופן שהיתה אשתו יכולה לטבול מקודם [עין בשערי תשובה אות ט"ז, במטה אפרים סע' נ"ג, בקצה המטה ס"ק צ"ח, ובכף החיים ס"ק פ"ז]. וגם בבא מן הדרך צריך לשמש [ערוך השולחן סע' י"ג].

53. ויש אומרים שיש לטבול ג' פעמים [מטה אפרים סי' תקפ"א סע' נ"ג]. הכוונות של שעת הטבילה הובאו בכף החיים (ס"ק פ"ג), עיי"ש.

54. ויש אומרים שיש לטבול ג' פעמים [מטה אפרים סי' תקפ"א סע' נ"ג]. הכוונות של שעת הטבילה הובאו בכף החיים (ס"ק פ"ג), עיי"ש.

55. ויש אומרים שיש לטבול ג' פעמים [מטה אפרים סי' תקפ"א סע' נ"ג]. הכוונות של שעת הטבילה הובאו בכף החיים (ס"ק פ"ג), עיי"ש.

56. ויש אומרים שיש לטבול ג' פעמים [מטה אפרים סי' תקפ"א סע' נ"ג]. הכוונות של שעת הטבילה הובאו בכף החיים (ס"ק פ"ג), עיי"ש.

מקורות

מכבסים. שו"ע (סי' תקפ"א ס"ד), מטה אפרים (סע' נ"ה), משנ"ב (ס"ק כ"ה), ולקוטי מהרי"ח (סדר ר"ה ד"ה ועין ברמ"א). **נוהגים.** רמ"א (סי' תקפ"א ס"ד), ומשנ"ב (ס"ק כ"ז). **יש.** רמ"א (סי' תקפ"א ס"ד), לבוש (ס"ד), משנ"ב

התרת נדרים

נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה כדי להנצל מעונש נדרים⁵⁷. וצריך להתיר בפני ג' אנשים, וי"א בפני י' משום שנדרי חלום [המוזכרים בנוסח המקובל] צריכים עשרה להתירם. אין נוהגים לפרט את הנדרים בנוסח ההתרת נדרים, ולכן אינו מועיל אלא לאותם נדרים שאינו זוכר, אבל נדרים שזוכרם צריך לפורטם לאחד מן המתירים⁵⁸. צריך לבא בעצמו להתיר נדריו בעצמו ולא מהני על ידי שליח, פרט לאשה שיכולה למנות את בעלה לשליח להתיר נדריה⁵⁹. צריך השואל להבין מה שהוא אומר, ואם אינו מבין לשון הקודש, יאמר בלשון שמבין. המתירים צריכים להיות אנשים שהם לפחות בני י"ג שנים שהביאו ב' שערות⁶⁰. מתירים נדרים ע"י קרובים⁶¹.

אחר התרת נדרים עושים מסירת מודעה על העתיד שעל ידי זה מבטל מעיקרו כל נדר ושבועה שעתיד לעשות בשנה הבאה⁶². מסירת מודעה מועילה רק אם בשעה שידור או ישבע לא יזכור שעשה מסירת מודעה, אבל אם זכר ואף על פי כן נדר

הערות

[תשובות והנהגות ח"א סי' של"ח]. (ועיין בשו"ת רב פעלים ח"ד סי' ל"ד ד"ה וכן אם). אבל למעשה הרבה לא נהגו לעשות התרת נדרים בשביל נשים, וסומכות על אמירת "כל נדרי" להליכות שלמה פ"א ס"י, ותשובות והנהגות שם].

60. ובנדרים שהוא איסור דאורייתא, לא סמכין על החזקה שהביא ב' שערות, וצריך שנתמלא זקנו [שו"ת רע"א השמטות לסי' ע"ג]. לכן למעשה נראה שכל אדם יש לו לחוש לזה, אף מי שאינו נוהג לעשות נדרים או שבועות בלשון של נדר או שבועה, משום דיש נדרים ושבועות שחלים מן התורה אף בלי לשון נדר או שבועה, כגון נדרי צדקה ועוד, וכן כתבו בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' נ"ד) והגאון ר' מרדכי גרוס (בקובץ פסקים ותשובות עמ' ל"ב).

61. אך אין הבעל מצטרף עם עוד שנים להתיר נדרי אשתו [שו"ע יו"ד סי' רל"ד סע' נ"ז].

62. הא דלא סגי ב"כל נדרי", י"ל דכיון שהזהירו הפוסקים שלא יגביהו הציבור את קולם בשעת אמירת "כל נדרי" כדי שלא יתבלבלו הקהל, ושוב יש לחוש שלא ישמע לאזנו, שאז י"א שלא מהני משום דהוי דברים שבלב, לכן נהגו למסור מודעה על הביטול לפני בית דין [שו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' ס"א ד"ה והנה בהנהגה].

שוב, אבל אם אחר שלחו לבקש בעדו, לית לן בה [שו"ת גנזי יוסף סי' כ"ז אות ד', בשם ספר ישמח לב].

57. הא דלא סגי במסירת מודעה ו"כל נדרי" של שנה שעברה, משום שמא עשה נדר ובשעת הנדר זכר את המסירת מודעה ואעפ"כ נדר, דאז הנדר חל [על פי שו"ת רדב"ז ח"ד סי' ל"ג], ועוד משום דאין אנו סומכין על מסירת מודעה אלא לצורך גדול. (וגם עיין בהערה 63). הנה נחלקו הפוסקים אם קטן סמוך לגדלות יכול להתיר נדריו. (ועיין באורך בזה בספר כל נדרי פ' י"ז סע' י"ד). ולכן כיון שיש סוברים דמהני, לכאורה יש מקום להחמיר לו לעשות התרת נדרים. ומ"מ למעשה לא נהגו כן, ואפשר שהוא כדי שלא ירגילו את עצמם בהתרת נדרים ויבואו לנדור ולהתיר ולזלזל בענין נדרים ח"ו [הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בהליכות שלמה פ"א הע' 38, ושו"ת דברי משה סי' ס"ו]. (ועיין בשו"ת רדב"ז שם).

58. פרטי דינים איך להתיר נדרים, ואיזה נדרים יכול להתיר, נתבאר בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח), עיי"ש. 59. ועיין עוד בזה בשו"ע (יו"ד סי' רל"ד סע' נ"ז) וש"ך (ס"ק ע"א). והעושה התרת נדרים גם לאשתו, יאמר לדיינים שאמירתו תעלה אף עבור אשתו, שהוא שלוחה, והם יאמרו "מותרים לכם"

מקורות

(ס"ק כ"ז), וקצה המטה (ס"ק צ"ו). **נוהגים**. שו"ע (יו"ד סי' רכ"ח סע' ג', ט"ז, וסי' רל"ד סע' נ"ז), חיי"א (כלל קל"ח ס"ח), שו"ת רע"א (מהדורא קמא סי' ע"ג והשמטות שם), ולאף המגן (ס"ק ק"א-ק"ב). **אחר**. רמ"א (יו"ד סי' רי"א ס"א), משנ"ב (סי' תרי"ט ס"ק ב'), ושו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צ"א ס"ק כ').

או נשבע, הרי הנדר והשבועה חלים⁶³. למעשה אין לסמוך על מסירת מודעה זו כי אם לצורך גדול, ואפילו אם שכח את מסירת המודעה בשעת הנדר, ולכן אם נדר ואינו רוצה לקיימו, צריך להתיר את נדרו. אולם באופן שלא הוציא בפיו לשון נדר, אלא רק היתה לו הנהגה טובה שדינה כנדר⁶⁴, אז אפשר לסמוך על מסירת המודעה.

פרוזבול

בערב ראש השנה של מוצאי שמיטה עושים פרוזבול כדי שלא תשטט שביעית את החובות, ויש נוהגים לעשות פרוזבול גם בערב ראש השנה של שנת השמיטה. ענין של פרוזבול נתבאר במילואים (סימן א').

ראש השנה

תפילת הלילה ועשרת ימי התשובה

במעריב של ראש השנה נוהגים בחוץ לארץ לומר את הפסוק "תקעו בחודש שופר" וכו' אחרי ברכות קריאת שמע קודם קדיש⁶⁵. ולא הוי הפסק בין גאולה [קריאת שמע וברכותיה] לשמונה עשרה משום שהוא ג"כ מענין גאולה, על שם שנאמר (ישעיהו כ"ז י"ג) "ביום ההוא יתקע בשופר גדול".

נוהגים לומר "לעילא ולעילא מכל ברכתא" [ולא "מן כל ברכתא"] בכל הקדישים של עשרת ימי תשובה⁶⁶. הטעם לזה הוא משום שבימים אלו הקב"ה מתעלה יותר כפול ומכופל מפי ברואיו, מפני שהוא יושב על כסא דין והכל צריכים לשבחו ולפארו ולבקש רחמים על דינו.

יש נוהגים להתפלל בראש השנה ויוה"כ בכריעה, דהיינו כריעת הראש עם הגוף, כדי להתפלל באימה וביראה⁶⁷. אולם צריכים לזקוף את עצמם בתחילתן וסופן של

הערות

63. ומי שהשיעו חבירו או הדירו, אין מסירת מודעה מועילה לו [שו"ע יו"ד סי' רי"א ס"ד].
64. הנהגה טובה דינה כנדר אם עשה כן ג' פעמים או פעם אחת עם כונה לנהוג כן לעולם [כן מבואר במשנה ברורה סימן תקצ"ז ס"ק ד', ו', ועוד הרבה פוסקים, הובאו דבריהם בספר כל נדרי פרק ע"ב הע' ו'].
 65. בארץ ישראל [נוסח אשכנז] נוהגים כדעת הגר"א (הובאה שיטתו במעשה רב אות ס"ז) ואין אומרים "ושמרו" בליל שבת, וזה"ה בזה.
 66. ויש אומרים "לעילא ולעילא". ובשאר ימות
- השנה מוסיפים "מן" ואומרים "מן כל ברכתא" [ולא "מכל"], כדי להשלים כ"ח תיבות [לקיים מה שנאמר "בח מעשיו הגיד לעמור"] מן "יהא שמי' רבה" עד "דאמירן בעלמא" [מטה אפרים סי' תקפ"ב ס"א].
67. גם כל השנה צריך להתפלל כשראשו כפוף מעט [שו"ע סי' צ"ה ס"ב], (עיי"ש עוד). וי"א דמאחר שירדה חולשה לעולם, יותר טוב שלא לברוע, ויתפלל באברים זקופים ובלב כפוף ובכוונה רצויה, ואחר כוונת הלב הן הן הדברים, ובפרט בימים הקדושים האלו [אלף המגן סי' תקפ"א ס"ק כ"ז].

מקורות

במעריב. לבוש (סי' תקפ"ב ס"א), ומשנ"ב (ס"ק א'). **נוהגים.** לבוש (סי' תקפ"ב ס"ח), ומשנ"ב (ס"ק ט"ז, וסי' נ"ז סוף ס"ק ב'). **יש.** שו"ע (סי' קי"ג ס"ב, וסי' תקפ"ב ס"ד), ומשנ"ב (סי' קי"ג ס"ק ו', וסי' תקפ"ב ס"ק י"ג-י"ד).

כל הברכות⁶⁸, כדי שלא להוסיף על תקנת חז"ל שתיקנו לכרוע רק בתחילתן ובסופן של ברכת אבות והודאה. וכן צריכים לזקוף את עצמם כמה תיבות לפני כריעות אלו שתיקנו חז"ל, כדי שיוכלו לכרוע במקומות שתיקנו באופן שתהיה הכריעה ניכרת.

אע"פ שבכל השנה מתפללים בלחש כדי שלא לבלבל את המתפללים העומדים בסמוך לו, בראש השנה ויוה"כ נוהגים להתפלל בקול רם, כדי שיתפללו יותר בכונה. ולא חוששים שיטעה את חבירו, כיון שמחזוריים מצויים בידי כולם. ומ"מ לא יגביה קולו יותר מדי. אמנם כתבו הרבה אחרונים, שיותר טוב להתפלל בלחש אם יכול לכיון כך.

תיקנו הגאונים לומר בעשרת ימי תשובה "זכרנו" בברכת אבות⁶⁹, "מי כמוך" בברכת גבורות, "וכתוב" בברכת הודאה, ו"בספר" בברכת שלום. אם שכח לאומרם, אין לחזור, כיון שאינם אלא תקנת הגאונים⁷⁰. מ"מ יכול לחזור כל זמן שלא אמר את שם ה' של חתימת אותה ברכה. ואפילו אם הזכיר שם ה' באמצע הברכה, כגון "הקל ישועתנו" בתוך "וכל החיים", יכול לחזור, משום שדוקא דרך ברכה אסור להזכיר שם ה' במקום שאינו מחויב, משא"כ דרך שבח או תחינה אין איסור. לאחר שאמר את שם ה' של החתימה, אסור לחזור משום חשש ברכה לבטלה⁷¹.

בעשרת ימי תשובה אומרים "המלך הקדוש" בחתימת ברכת "אתה קדוש", ו"המלך המשפט" בחתימת ברכת "השיבה שופטנו". הטעם לזה הוא משום שבימים אלו הקב"ה יושב ודן את כל העולם ומראה מלכותו וממשלתו שהוא מושל בכל⁷².

מי שטעה ולא אמר "המלך הקדוש", אם נזכר בתוך כדי דיבור מאז שגמר "הקל הקדוש" ואמר מיד "המלך הקדוש", אינו צריך לחזור⁷³. אכן אם כבר עבר כדי דיבור

הערות

68. היינו לזקוף קודם אמירת "ברוך אתה" של חתימת הברכה [משנ"ב סי' תקפ"ב ס"ק י"ד].
69. וצריך לומר "לחיים" עם שבא תחת ה"ל" [משנ"ב סי' תקפ"ב ס"ק ט"ז], וי"א שצריך לומר "לחיים" עם פתח תחת ה"ל" [ספר שערי תפילה אות פ"ו]. עוד דקדוקים בנוסח התפילה נתבארו בשו"ע (סי' תקפ"ב ס"ו, ס"ח), ובמשנה ברורה (ס"ק ט"ז, כ', כ"ג, וסי' תקפ"ד ס"ק ג'), עיי"ש.
70. וכן אם בראש השנה או יוה"כ שכח להוסיף "ובכן תן פחדך" [אך חתם "המלך הקדוש"] אין צריך לחזור [משנ"ב סי' תקפ"ב ס"ק י"ז].
71. אלא יאמר אותם בסוף "אלקי נצור" קודם "יהיו לרצון" השנית [כף החיים סי' תקפ"ב ס"ק כ"ז, ל"ב].
72. אבל "מלך אוהב צדקה ומשפט" משמע שהקב"ה אוהב כשאנו עושין משפט, ולא שהקב"ה עושה משפט [בית יוסף סי' תקפ"ב ס"א], (עיי"ש עוד).
73. בדעת תורה (סי' תקפ"ב ס"ב) מביא מדעת קדושים, שדעתו נוטה להקל באמר "הקל" ולא "הקדוש", וסיים "המלך הקדוש", אף אם שהה יותר מכדי דיבור.

מקורות

אע"פ. שו"ע (סי' תקפ"ב ס"ט), ומשנ"ב (ס"ק כ"ד, וסי' ק"א ס"ק י"א). **תיקנו**. שו"ע (סי' תקפ"ב ס"ה), משנ"ב (ס"ק ט"ו-ט"ז), ואלף המגן (ס"ק כ"ו). **בעשרת**. שו"ע (סי' תקפ"ב ס"א), ומשנ"ב (ס"ק ב'). **מי**. שו"ע (סי' תקפ"ב

[הוא זמן אמירת ג' התיבות "שלום עליך רבי"], צריך לחזור לראש התפילה⁷⁴. וכן אם כבר התחיל ברכה שלאחריה, לא מהני לחזור אפילו בתוך כדי דיבור. מי שטעה ואמר "מלך אודה צדקה ומשפט", ולא אמר "המלך המשפט", אם נזכר בתוך כדי דיבור מאז שאמר "ומשפט", יאמר מיד "המלך המשפט". ואם נזכר לאחר כדי דיבור, פסק הרמ"א שאין מחזירים אותו, כיון שבלאו הכי הזכיר "מלך" בחתימה.

מי שמסופק אם אמר "המלך הקדוש", צריך לחזור, משום שמסתמא אמר כהרגילו⁷⁵. אולם בראש השנה ויוה"כ, אם הוא יודע שאמר "ובכן תן פחדך" וכו' ורק מסופק אם בגמר הברכה סיים "המלך הקדוש", אפשר שאינו צריך לחזור, שכיון שהוסיף הרבה מילים קודם סיום הברכה, אפשר לומר שלא שייך לתלות שאמר כהרגלו בכל השנה, שבלאו הכי שינה⁷⁶.

אם חל ראש השנה בימות החול, אומרים בתפילה "יום תרועה מקרא קודש". ואף בלילה אומרים כן, שאע"פ שאין תוקעים בלילה מ"מ היום הוא יום של תרועה, שלמחרת ודאי יתקעו. ואם חל בשבת אומרים "זכרון תרועה", כיון שאין תוקעים בשבת. מי שטעה ואמר של שבת בחול או להיפך, אם כבר סיים את הברכה אינו חוזר.

בעשרת ימי תשובה יש אומרים "עושה השלום" בסוף "שים שלום", בסוף "אלקי נצור", ובסוף הקדישים⁷⁷. הטעם למנהגם הוא משום ש"השלום" הוא בגימטריא "ספריאל", שהוא השם של המלאך הכותב זכרונות של ישראל ומשתק את השטן.

הערות

השנה אפילו ודאי לא אמר "המלך הקדוש", אין צריך לחזור, כמו בליל ראש חודש שאין צריך לחזור אם שכח "יעלה ויבא", וכן כתב בשו"ת אגרות משה (ח"א סי' ק"ע) [מטעם אחר]. אולם השעה"צ מפפקק על דברי החיי אדם, וכן הרבה אחרונים חולקים על זה [שדי חמד מע' ראש השנה סי' ב' אות כ"ט, ואלף המגן שם, ועוד]. וכן אם שכח "יעלה ויבא" בברכת המזון בליל ראש השנה, צריך לחזור [פסקי הסיידור (בסוף ספר קצות השולחן) אות קט"ז, תהלה לדוד סי' קפ"ח סק"ה, הליכות שלמה פ"א סע' י"ט]. [אבל שכח ביום, נחלקו הפוסקים בזה, שי"א שאין לחזור כיון שיש מתירים להתענות ביום, משא"כ בלילה שלכו"ע צריך לאכול, כמו שכתב במשנ"ב סי' תקצ"ז סק"ה]. (אבל עיין במטה אפרים סי' תקפ"א ס"ד).
77. וי"א שעל פי קבלה אין לשנות בקדישים [אלף המגן סי' תקפ"ב סק"ל].

74. ואם הוא מסופק אם שהה יותר מכדי דיבור, י"א שצריך לחזור לראש [שדי חמד (מע' ראש השנה ס"ג אות ט"ז), והגר"ח קניבסקי (הובא דבריו באשי ישראל פ' מ"ה הע' רנ"ג)], וי"א שאין צריך לחזור [אשל אברהם מבוטשאטש (סי' תקפ"ב ס"א), וספר חידושי בתרא (סי' תקפ"ב)].

75. ולא מהני לאמרו תשעים פעמים [כמו שמצינו במקומות אחרים שמהני לעשות כן], משום דאינו יכול לומר "ברוך אתה ה'" משום ברכה לבטלה, ואם אומרו בלי השם, אם כן בתפילה כשיאמר עם השם, יחזור להרגלו [משנה ברורה סימן תקפ"ב סק"ג].

76. ובספר אלף המגן (סי' תקפ"ב סק"יט, ובהערה שם), מביא מחלוקת אחרונים בזה, וסיים שיש להקל למעשה. ואם רגיל להתפלל כל התפילה מתוך המחזור, לכאורה בודאי אין צריך לחזור. בשעה"צ (סק"ד) מביא מהחיי אדם שבליל ראש

מקורות

סע' א'-ב'), ומשנ"ב (סק"ו-ז, וסי' קי"ח סק"ג). **מי**. שו"ע (סי' תקפ"ב ס"א), ומשנ"ב (סק"ג-ד). **אם**. שו"ע (סי' תקפ"ב ס"ז), ומשנ"ב (סק"יט). **בעשרת**. הגהות אשר"י (ר"ה ריש פ"ד), הגהות מנהגים (אות ק"ז), מטה אפרים (סי' תקפ"ב ס"א, וסע' כ"ב), ואלף המגן (סק"ז).

במעריב של שבת שובה אומרים "המלך הקדוש" בברכת מעין שבע. טעה הש"ץ ואמר "הקל הקדוש", אם לא סיים את הברכה, יחזור ל"המלך הקדוש". ואם כבר סיים את הברכה, יש דעות באחרונים אם צריך לחזור⁷⁸. ראש השנה או יוה"כ שחלו בשבת, אומרים ברכת מעין שבע וחזרתם בשל שבת בלבד.

נוהגים שבבילילה הראשון של ראש השנה אחר תפילת מעריב מברך כל אחד את חבריו "לשנה טובה תכתב ותחתם", ויש מוסיפים "לאלתר לחיים טובים ולשלום"⁷⁹. וחבירו משיב לו בלשון זו או אומר "גם אתם" וכדומה. לנקבה אומרים "תכתבי ותחתמי".

סימנא מילתא הוא

אמרינן בגמרא ש"סימנא מילתא היא"⁸⁰. לכן בליל ראשון של ראש השנה נוהגים לאכול⁸¹ כמה דברים שהם סימנים טובים שתהיה לנו שנה טובה⁸². לכן אוכלין רוביא, על שם שירבו זכויותינו; כרתי, שיכרתו שונאינו; סילקא, שישתלקו אויבינו; תמרי, שיתמו שונאינו; קרא, שיקרע גזר דיננו ושיקראו לפניך זכויותינו. ובכל מדינה אוכלים דברים שלפי לשון המדינה הם מרמזים לדברים טובים. ויש אוכלים רמונים, שנרבה זכויות כרמון. אומרים בכל אחד "יהי רצון", כגון "יהי רצון מלפניך ה' אלקיננו ואלקי אבותינו שירבו זכויותינו"⁸³. וכתב השל"ה, שבשעת אמירת ה"יהי רצון" יתעורר אדם בתשובה ויתפלל על זה בלב שלם.

יש נוהגים לאכול תפוח מתוק בדבש⁸⁴. וצריך לברך עליו, אע"פ שאוכלים אותו אחרי ברכת "המוציא", משום שלא נחשב כדבר הבא מחמת הסעודה⁸⁵. מברך על

יום ד'
ג' אלול

הערות

78. ודעת הרבה פוסקים היא שאין לחזור [אלף המגן סי' תקפ"ב ס"ק י"ז].
79. והגר"א סובר שאין לומר "ותחתם". המגן אברהם כתב שיכול לומר "לשנה טובה תכתב" עד חצות היום, והט"ז סובר שיכול לאומרו גם בליל ב', אבל האליה רבה חולק עליו [משנ"ב סי' תקפ"ב ס"ק כ"ה].
80. והטעם לזה הוא כמו שכתב הרמב"ן, כי כל גזירות עירין, משיצא למטה סימן לזה, לא ישתנה בשום אופן [חיי אדם כלל קל"ט ס"ו].
81. אבל בבית יוסף (סי' תקפ"ג ס"א) כתב, דיש גירסאות בגמרא שמבואר דסגי לראות אותם. (ועיין בחדושי הגהות אות ג'). ואף מי שאין לו פירות, מ"מ עדיין יכול לומר ה"יהי רצון", דאינם
- אלא בקשת רחמים ואין בהם חשש ברכה לבטלה [כף החיים ס"ק ו'].
82. במטה אפרים (סי' תקפ"ג ס"ב) כתב שגם בליל ב' יש לעשות כן, אבל באלף המגן (ס"ק י"ח) כתב שיש שלא נהגו כן.
83. ויש נוהגים לאומרו בלי שם ה' [קיצור שו"ע (סי' קכ"ט ס"ט), ארחות רבינו (ח"ב עמ' קע"ה אות י"א), ועוד].
84. נוהגים בתפוח כדי לרמוז על שדה תפוחים הידוע הנרמז במקרא "ראה ריח בני כריח שדה" [דרכי משה סי' תקפ"ג אות ג'].
85. וכן בדברים הנ"ל, אם אינם באים מחמת הסעודה, צריכים ברכה לפנייהם [עיין בספר אלף המגן סי' תקפ"ג ס"ק י"ג]. ודבר שבא מחמת

מקורות

במעריב. שו"ע (סי' תקפ"ב ס"ג), ומשנ"ב (ס"ק י"ב). **נוהגים.** רמ"א (סי' תקפ"ב ס"ט), מטה אפרים (סע' כ"ו), משנ"ב (ס"ק כ"ה), ערוך השולחן (סע' י"ד), וקצה המטה (ס"ק ל"ח). **אמרינן.** גמרא (בריתות ו'), שו"ע (סי' תקפ"ג ס"א), משנ"ב (ס"ק א'-ב'), וקיצור שו"ע (סי' קכ"ט ס"ט). **יש.** רמ"א (סי' תקפ"ג ס"א), ומשנ"ב (ס"ק ג'-ה').

התפוח שהוא העיקר ופטר את הדבש⁸⁶. אומרים "יהי רצון וכו' שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה", אבל יזהר לאומרו אחרי שטעם מעט, משום שאסור להפסיק בין הברכה לאכילה⁸⁷. יש נוהגים לטבול את הלחם של "המוציא" בדבש⁸⁸. וכן נוהגים לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה, ויש נמנעים מלבשל בחומץ וכדומה בראש השנה.

יש נוהגים לאכול ראש של כבש, כדי לומר "שנהיה לראש ולא לזנב", וזכר לאילו של יצחק, אך יותר טוב לאכול ראש של איל. אם אין לו כבש או איל, יאכל ראש של בהמה אחרת או של עוף. יש אוכלים דגים לסימן שיפרו וירבו כדגים. יש מדיקקים שלא לאכול אגוזים, משום ש"אגוז" בגימטריא "חטא", ומשום שהם מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפילה⁸⁹. במעשה רב כתוב שלא לאכול ענבים בראש השנה, והטעם לזה הוא על פי סוד⁹⁰.

הנה כל הענינים האלו עושים לסימן טוב, ולכן פשוט שצריך להזהר מאד שלא יכעס בימים אלו, רק שיהיה שמח בלבו, כדי שיהיה סימן טוב לכל השנה⁹¹.

סדר היום

בבוקר מתפללים שחרית, ואומרים "אבינו מלכנו"⁹². דעת הבית יוסף היא שצריך לדלג כל מקום שמוזכר חטא, כגון "חטאנו לפניך"⁹³, אבל הרמ"א חולק וסובר

הערות

עד שמיני עצרת [ועד בכלל], וכן החזון איש טבל בדבש עד שמיני עצרת, בשבתות ויו"ט [ארחות רבינו ח"ב עמ' קע"ג אות ו'].

89. ובמגן אברהם (סי' תקפ"ג ס"ק ד') כתב דלפי טעם זה גם לזוים אסורים. ויש שנהגו להחמיר גם בשקדים, בטנים ופיסטוק. אבל אף למי שמחמיר שלא לאכול אגוזים בכל עשי"ת, טעם זה להחמיר בשאר מינים לא שייך אלא בראש השנה [שו"ת מקדש ישראל סי' י"ב]. (עיי"ש באורך, ועיין בשו"ת באר משה ח"ג סי' צ"ז).

90. דאיתא בזהר, דעץ שאכל ממנו אדם היה ענבים. אבל היינו דוקא שחורים, משא"כ לבנים הוי סימן טוב [הלכות חג בחג פ"ז הע' מ"ז].

91. וזה מלבד גודל האיסור של כעס בכל השנה [משנ"ב סי' תקפ"ג ס"ק ה'].

92. צריך לומר "רוע גזר" בנשימה אחת, דהיינו שיקרע הקב"ה הרוע שבגזירה, ומה שנשאר יהיה לרחמים [משנ"ב סי' תקפ"ד ס"ק ג'].

93. משום שאין אומרים וידוי בראש השנה, כדי

הסעודה, אינו צריך ברכה, משום שהפת פוטרנו. אבל יש חוששין שמה שאינו אוכל כחלק מהסעודה אלא רק לסימן, צריך ברכה, ולכן לכאורה עדיף לברך מקודם על דבר שודאי אינו בא מחמת הסעודה, כגון בטנים. (ועיין לקמן הערה 89).

86. אך אם אוכל גם פרי מז' המינים, יברך עליו ויפטור את שאר הפירות. ואם יש לו תמר ורימון, מברכים על התמר [שו"ע סי' רי"א ס"א-ס"ד, ומשנ"ב ס"ק י"ג]. ויש נוהגים לברך דוקא על התפוח, משום דאוכלים אותו תחילה לסימן טוב [כף החיים סי' תקפ"ג ס"ק י"ג]. ויש להם לברך עליו קודם הבאת תמר ורימון לשולחן, ויכוין לפטור אותם בברכתו [שיעורי הלכה עמ' ט"ז].

87. בדיעבד אם אמרו קודם האכילה, אין צריך לחזור ולברך [כן משמע במגן אברהם סי' תקפ"ג ס"ק ב', וכן פסק במטה אפרים ס"א].

88. בכף החיים (סי' תקפ"ג ס"ק ד') כתב, שמקודם צריך לטבול במלח, כמו כל השנה. אבל בעל קהלות יעקב לא טבל במלח. ונהג לטבול בדבש

מקורות

יש. שו"ע (סי' תקפ"ג ס"ב), ומשנ"ב (ס"ק ה'-ד', וסי' ת"ר ס"ק ד'). הנה. משנ"ב (סי' תקפ"ג ס"ק ה'). בבוקר. רמ"א (סי' תקפ"ד ס"א), ומשנ"ב (ס"ק ג'-ד').

שיכולים לומר "אבינו מלכנו" על הסדר ואין צריך לדלג⁹⁴. כשראש השנה חל בשבת אין אומרים "אבינו מלכנו" כלל, משום שאין לשאול צרכיו בשבת⁹⁵. וכן אם ראש השנה חל בערב שבת⁹⁶, אין אומרים "אבינו מלכנו" במנחה.

אין אומרים הלל בראש השנה ויוה"כ, לפי שאז ספרי החיים והמתים פתוחים וצריכים להיות יראים וחרדים מאימת הדין ואיך יכולים לומר שירה⁹⁷.

מוציאים ב' ספרי תורה וקוראים קריאת היום⁹⁸. כתוב במטה אפרים, שראוי לכל ירא ה' להשתדל לקבל עלייה בימים נוראים. ואפילו במקום שמוכרים את המצוות, יקנה בכסף כפי יכולתו, ואדרבה יש עילוי יותר במצוה שבאה אליו על ידי כסף, ממצוה שבאה לו בחנם. יש מקומות שנוהגים להעלות לתורה את התוקע והש"ץ של מוסף⁹⁹. אך אם הם נוטלים שכר על התקיעה והתפילה, אין נוהגים לקרותם.

לאחר קריאת התורה תוקעים בשופר ומתפללים מוסף. [וכשיש תינוק למול בראש השנה, דינו נתבאר במילואים סימן ב']. מאריכים בפיוטים ותפילות לכל הפחות עד חצות¹⁰⁰. ואע"פ שאסור להתענות ביו"ט עד חצות, מ"מ בראש השנה מותר להתפלל ולהתענות עד חצות, כיון שאנו עומדים לבקש על נפשינו. יאריכו בפיוטים ותפילות, אבל אין להאריך בניגונים. כשחל ראש השנה בשבת, אין להאריך יותר מחצות¹⁰¹.

הערות

מותר לאומרו, דאין זה דרך שירה אלא דרך תחינה ובקשה [משנ"ב סי' תקפ"ד ס"ק ב'].

98. איזה פרשיות ואיזה הפטרות קורין בראש השנה, נתבאר בשו"ע (סי' תקפ"ד ס"ב, וסי' תר"א ס"א). ואם טעה ולא עלו ה' קראים או אם קרא פרשה של יום אחר, דינו נתבאר במשנ"ב (סי' תקפ"ד ס"ק ח', וסי' תר"א ס"ק א'). ולענין הוצאת ספר תורה מבית הכנסת למי שהוא חולה וכדומה, נתבאר בשו"ע (סי' קל"ה סע' י"ד) ומשנ"ב ובה"ל שם.

99. ויש מקומות שלא נהגו כן משום שמוכרים את העליות להכנסות בית הכנסת [ערוך השולחן סי' תקפ"ד ס"ג].

100. בתפילה שצריך להבין בפירוש הדברים, ובפרט בפיוטים שחמור פירושם אם לא בנתינת דעה רבה עליהם, צריך להסדיר תחילה, ולא מהני סידור לזה [ט"ז סי' ק' ס"ק א', ומשנ"ב ס"ק ג'].

101. אבל סגי לשתות מעט קאו"ע וכדומה, או אפילו מים, קודם שחרית [אלף המגן סי' תקצ"ז ס"ק ב', ועוד]. (ועיין בקצות השולחן סי' צ' ס"ק א').

שלא לתת פתחון פה לשטן. ולכו"ע מותר לומר פסוקים שיש בהם הזכרת חטא, כיון שאינו דרך וידוי [משנ"ב סי' תקפ"ד ס"ק ג'].

94. משום שמפרשים "חטאנו לפניך" היינו שאבותינו חטאו לפניך, אבל אנו אין לנו מלך אלא אתה [משנ"ב סי' תקפ"ד ס"ק ג']. ואין להכות באגרוף על החזה בתיבות "חטאנו לפניך" [מטה אפרים סע' י"א].

95. ומ"מ מותר להתפלל בעד חולים בראש השנה שחל בשבת, כיון שהוא יום דין [מטה אפרים סי' תקפ"ד סע' כ"ה]. [ויש לעיין מאי שנא מ"אבינו מלכנו", ו"רבנו של עולם" בשעת נשיאת כפים ושלפני קריאת התורה (להנהיגים שלא לאומרים), ואכמ"ל]. (ועיין בשו"ת משיב דבר סי' מ"ז ד"ה ולענין, ובהליכות שלמה פ"א הע' 58). אבל בניזירות שמשון (סי' תקפ"ד) מביא מהזהור, שהמתפלל בראש השנה אין להזכיר אדם בשמו, ולא יאמר בקשתו בלשון יחיד, רק עם הציבור בלשון רבים.

96. היינו יום שני של ראש השנה, שאי אפשר ליום ראשון של ראש השנה לחול בערב שבת.

97. מ"מ האומר תהלים בכל יום ומתרמי לו הלל,

מקורות

אין. שו"ע (סי' תקפ"ד ס"א), ומשנ"ב (ס"ק א'). **מוציאים**. שו"ע (סי' תקפ"ד ס"ב), ומשנ"ב (ס"ק ח-ט.). **לאחר**. רמ"א (סי' תקפ"ד ס"א), מטה אפרים (סי' תקצ"ז ס"ב), ומשנ"ב (סי' תקפ"ד ס"ק ד').

תקיעת שופר

הקדמה להלכות תקיעת שופר

מצות עשה מן התורה לשמוע קול שופר ביום הראשון של חודש תשרי, דכתיב (במדבר כ"ט א') "ובחדש השביעי באחד לחודש וכו' יום תרועה יהיה לכם". חכמים תיקנו יום שני לראש השנה [והטעם יתבאר לקמן], ולכן מצוה מדרבנן לשמוע קול שופר גם ביום השני. אסור לתקוע בשופר שלא לצורך, משום שגזרו חכמים שלא לתקוע ביו"ט חוץ מלצורך מצוה.

מן התורה צריך לשמוע תשעה קולות, דהיינו ג' שורות של תקיעה, תרועה, תקיעה (תר"ת). אך מפני שיש ספק מה היא תרועה, לכן תוקעים תרועה וגם שברים וגם שברים-תרועה. תיקנו חכמים לתקוע בתפילת מוסף של השליח ציבור על סדר הברכות של מלכויות, זכרונות, ושופרות, והם עיקר התקיעות, וגם תוקעים לפני תפילת מוסף כדי לערבב את השטן שלא יקטרג בשעת התפילה¹⁰². התקיעות שלפני מוסף נקראות "תקיעות דמיושב", משום שמן הדין מותר לקהל לשבת בהם [אבל נוהגים לעמוד], והתקיעות שעל סדר הברכות נקראות "תקיעות דמעומד", משום שהקהל צריך לעמוד בהם. נוהגים לתקוע גם לאחר חזרת הש"ץ, עד שביחד תוקעים מאה קולות.

כתב הרמב"ם, אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בה, עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם וכו'.

החייבים במצות שופר

כל איש בישראל שהגיע ל"ג שנים והביא שתי שערות, חייב מן התורה לשמוע תקיעת שופר. קטן שהגיע לגיל חינוך¹⁰³, אביו חייב לחנכו במצות שופר, ומצוה להביאו לבית הכנסת, ויאיים עליו לשמוע את התקיעות ולהיזהר שלא יבלבל את הציבור.

מי שהסתפק אם שמע קול שופר, ביום הראשון שהוא מן התורה, צריך לתקוע בלי ברכה, וביום השני שהוא מדרבנן, אינו צריך לחזור ולתקוע¹⁰⁴.

הערות

102. מ"מ את החיוב דאורייתא יוצאים בתקיעות הראשונות [על פי משנה ברורה סי' תקצ"א ס"ק א', וסי' תקצ"ב ס"ק ג']. (ועי' בשו"ת מקדש ישראל סי' ק"ס).
103. שיעור חינוך במצות עשה הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר לפי ענינו [משנה ברורה סימן שמ"ג ס"ק ג'].
104. וי"א שאם תקע ויש ספק אם תקיעתו כשרה, יחזור ויתקע גם ביום שני, ולא אמרינן בזה ספק דרבנן לקולא, דכיון שהתחיל במצוה יש להקפיד שנעשה כדיון [דעת תורה סי' תקפ"ה סוף ס"ב]. (ועיין לקמן בהערה 122, ובה"ל סי' תכ"ב ד"ה למקום).

מקורות

מן. טור ובית יוסף (סי' תקפ"ה ס"ג), שו"ע (סי' תקצ"צ ס"ב), ומשנ"ב (סי' תקפ"ה ס"ק ב', וסי' תקצ"ו ס"ק ב'). כתב. רמב"ם (הלכות תשובה פ"ג ה"ד). כל. משנ"ב (סי' תקפ"ז ס"ק ט"ז, וסי' תקפ"ט ס"ק ב'). מי. משנ"ב (סי' תקפ"ה ס"ק ה').

נשים פטורות מתקיעת שופר, משום שהיא מצות עשה שהזמן גרמא. ומ"מ אשה ששומעת קול שופר, מקבלת שכר כמי שאינה מצווה ועושה. לכן מותר לאשה לתקוע, וכן יכול איש לתקוע בשבילה אע"פ שהוא כבר יצא ידי חובתו, ואינם עוברים על שבות של תקיעה שלא לצורך. מנהג האשכנזים שנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, ולכן יכולות לברך על תקיעת שופר¹⁰⁵. איש שכבר קיים את המצוה, אינו יכול לברך כדי להוציא נשים בלבד, דרך כשתוקע כדי להוציא מי שמחויב, יכול לברך מחמת דין ערבות, אבל כשתוקע עבור נשים שאינן מחויבות במצוה זו, אין דין ערבות שמאפשר לו לברך בשבילן. ומ"מ אם הוא מברך כדי להוציא אנשים, יכולות גם הנשים לצאת בברכתו.

שוטה פטור ממצות שופר, כיון שאין לו דעת. חרש שאינו שומע, פטור ממצות שופר, משום שעיקר המצוה היא לשמוע קול שופר, ולא לתקוע, והוא אינו יכול לשמוע¹⁰⁶. אילם שהוא שומע ואינו מדבר, וכן סומא, חייבים לשמוע תקיעת שופר.

בעל תוקע

כל שאינו מחויב בדבר, אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם¹⁰⁷. לכן אשה אינה יכולה להוציא איש בתקיעת שופר. וכן קטן אינו יכול להוציא גדול, עד שיגיע ל"ג שנים וגם ודאי הביא ב' שערות¹⁰⁸. חרש השומע ואינו מדבר, יכול להוציא אחרים, [וכיון שאינו מדבר, אדם אחר יברך]. סומא יכול להוציא את הרבים, כיון שהוא חייב בתקיעת שופר¹⁰⁹. איש שכבר יצא ידי חובת המצוה, יכול להוציא אחר, כיון

הערות

לשמוע בלי מכשיר שמיעה ושמע את התקיעות עם המכשיר, יש לו להחמיר לשמוע שוב ללא המכשיר שמיעה.

¹⁰⁷. ראובן שנדר שלא להנות משמעון, אם שמעון יכול לתקוע בשביל ראובן נתבאר בשו"ע (סי' תקפ"ט ס"ז).

¹⁰⁸. ובדיעבד אם תקע, בהלכות חג בחג (פ"י הע' ט"ז) מביא מחלוקת אחרונים [לגבי כתיבת תפילין] אם בדיעבד יש לסמוך דכיון שהגיע ל"ג שנים מסתמא הביא ב' שערות. ולגבי יו"ט שני, כתב במטה אפרים (סי' תקפ"ט ס"ז) דאם אפשר באחר יש להחמיר שלא יתקע מי שאינו ידוע שהביא ב' שערות. (ועי' בהלכות חג בחג פ"י הע' ט"ז).

¹⁰⁹. ויש מחמירים לחוש לשיטת הסוברים שסומא פטור ממצוות, ואין ממניין אותו לכתחילה [מטה אפרים סימן תקפ"ט ס"ג], (עיי"ש עוד).

¹⁰⁵. אבל המחבר (סי' תקפ"ט ס"ו) סובר שאין לאשה לברך על מצות עשה שהזמן גרמא, דאינה יכולה לומר "וציונו".

¹⁰⁶. ומי ששומע על ידי כלי כמין חצוצרה, חייב ויוצא ידי חובתו בתקיעת שופר [משנ"ב סי' תקפ"ט ס"ק ד'], כיון שאינו אלא מגביר את קול השופר. אבל מי ששומע רק על ידי מכשיר שמיעה חשמלי, כיון שדעת הרבה פוסקים (הובאו שיטותיהם בספר החשמל בהלכה ח"א פ' י"ג) שאין יוצאים מצות תקיעת שופר על ידי רם-קול וכדומה, א"כ אינו חייב במצות תקיעת שופר. אכן, כיון שיש מסתפקים שמא שמיעה ע"י כלי חשמלי דינה כשמיעה גמורה (עיי' בשו"ת אגרות משה ח"ב סי' ק"ח, ושו"ת מנחת שלמה ח"א ס"ט בהערה בשם החו"א), יש מקום להחמיר לשמוע תקיעת שופר. אבל יש להחמיר שלא יוציא אחרים, ומי שיכול

מקורות

נשים. שו"ע (סי' תקפ"ט ס"ג, ס"ו), דרכי משה (ס"ק ב'), ומשנ"ב (ס"ק ח'). **שוטה**. שו"ע (סי' תקפ"ט ס"ב), ומשנ"ב (ס"ק י"ח). **כל**. שו"ע (סי' תקפ"ט ס"א-ס"ג), ומשנ"ב (ס"ק א', ב', ד', י"ח, וסי' תקצ"ד ס"ק א').

שהוא בעצם מחויב בדבר. איש יכול להוציא את חבירו אפילו אם השומע יודע לתקוע בעצמו.

ראוי לתת לצדיק והגון לתקוע, ובלבד שלא תהיה מחלוקת בדבר¹¹⁰. ראוי שיהיה התוקע בעל תשובה גמור. וראוי שילמד את הכוונות של התקיעות מהזוהר¹¹¹. וילמד היטב הלכות שופר, שאם יטעה באיזה דבר, ידע מזה לעשות. שליח ציבור של מוסף יכול לתקוע את התקיעות דמיושב, וכשמתפלל מתוך המחזור, יכול לתקוע גם תקיעות דמעומד, שאז אין חשש שיתבלבל בתפילתו¹¹².

ראוי לכתחילה שהתוקע תקיעות דמיושב, יתקע גם תקיעות דמעומד, דכיון שהוא התחיל את המצוה, אומרים לו לגמור¹¹³. מ"מ אם אחד התחיל לתקוע ואינו יכול להשלים, ישלים אחר, ואפילו ג' או ד' תוקעים זה אחר זה. ואינם צריכים לברך שוב, משום שכבר יצאו בברכת הראשון, ואפילו אם הראשון לא תקע כלל¹¹⁴. נהגו שמי שהתחיל לתקוע בראש השנה, אפילו פעם אחת, שוב אין נותנים את המצוה לאחר¹¹⁵. ואם הוא חולה, ביד הקהל להעמיד אחר, ומ"מ כשחוזר לבריאותו, חוזרת המצוה אל הראשון.

אסור לקבל שכר בשביל עבודה שעושה בשבת ויו"ט. ולכן י"א שאסור לבעל תוקע או בעל תפילה לקבל שכר. אולם י"א שבמקום מצוה מותר לקבל שכר, וכן נוהגין¹¹⁶. מ"מ גם לדעת המקילים, מי שמקבל שכר שבת או יו"ט, אינו רואה סימן ברכה מאותו שכר. אכן אם מקבל את שכר השבת בהבלעה יחד עם שכר של עבודה שעשה בחול, לכו"ע מותר. הבלעה היא רק באופן שהעבודה בחול וביו"ט הם שכירות אחת, אבל לא די במה שמשלמים לו הכל בבת אחת¹¹⁷.

הערות

דמיושב לאחד ודמעומד לאחר, או לחלק את הסדרים מלכויות לאחד וכו', יעשה כמנהגם, כי ישראל קדושים הם ומחבבין את המצוות [משנ"ב סי' תקפ"ה ס"ק י"ז].

114. אך אם התוקע השני לא היה שם בשעת הברכות והוא עדיין לא יצא חובת המצוה [והוא יוצא בתקיעות אלו], אז הוא צריך לברך לעצמו בלחש [משנ"ב סי' תקפ"ה ס"ק י"א], (ועיין בשע"צ ס"ק כ"ד).

115. ועיין עוד בזה לעיל (הערה 30).

116. מ"מ אסור לשכרו בשבת ויו"ט, רק מערב שבת ויו"ט [משנ"ב סי' ש"ז ס"ק כ"ג].

117. ועיין עוד בזה בשש"כ (פ' כח סע' ס"א, ס"ו, והע' קמ"ה).

110. אם במקום אחד יש בעל תוקע הגון ובעלי תפילה שאינם הגונים, ובמקום אחר הוא להיפך, ילך למקום שיש שם התוקע ההגון, כיון דהתוקע מוציא ידי חובתו משא"כ הבעלי תפילה [משנ"ב סי' תקצ"ה ס"ק ג'], (ועיין בהלכות חג בחג פ' י"ג סע' כ"ה).

111. אולם אם הוא לא בא בסוד ה', אזי על כל פנים יהיה המקריא יודע, וכשמקריא יכוין את הסודות [מגן אברהם סי' תקפ"ה ס"ק י"א]. ויש לתוקע ללמוד הלכות תקיעות וספרי מוסר [מטה אפרים סי' תקפ"ה סע' מ"ח].

112. ואם אינו מתפלל מן המחזור, דינו נתבאר במשנ"ב (סי' תקפ"ה ס"ק י"ד).

113. ומ"מ במקומות שנהגו לחלק את התקיעות

מקורות

ראוי לתת. רמ"א (סי' תקפ"ה ס"ד), ומשנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק י"א, וסי' תקפ"ה ס"ק ג', י"ד, י"ח). **ראוי לכתחילה.** שו"ע (סי' תקפ"ה ס"ג-ס"ד), ומשנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק י"א). **אסור.** שו"ע (סי' ש"ז ס"ד-ס"ו), ומשנ"ב (סי' י"ט, כ"ג, כ"ד).

כונה בתקיעת שופר

תוקע שלא התכוין לתקיעה של מצוה, אלא כונתו היתה להתלמד או לשורר, לא יצא. וכן מי ששמע את התקיעות ממנו, ג"כ לא יצא. אולם אם כשתקע להתלמד התכוין גם לצאת ידי המצוה, יצאו¹¹⁸.

אם אחד תוקע וחבירו שומע, אין השומע יוצא אלא אם כן התכוין לצאת והתוקע התכוין להוציא¹¹⁹. מי שהלך לבית הכנסת כדי לצאת ידי חובתו עם הציבור, אע"פ שבשעה ששמע את התקיעות לא כיון להדיא לצאת, אפילו הכי יצא, שהולכים לפי מחשבתו הראשונה¹²⁰. תוקע שהתכוין להוציא "כל השומע תקיעתו", חשיב כונה, וכל מי ששמע והתכוין לצאת, יצא. לכן מי שהלך בדרך בסמוך לבית הכנסת ושמע תקיעות משליח ציבור והתכוין לצאת, יצא, שהרי הש"ץ מכין להוציא את הרבים¹²¹.

זמן תקיעת שופר

מצות שופר נוהגת ביום ולא בלילה, דכתיב (במדבר כ"ט א') "יום תרועה יהיה לכם". כל היום ראוי לקיים בו מצות תקיעת שופר, ואם לא תקע עד בין השמשות, יתקע אז בלי ברכה¹²². מן התורה, יכול לתקוע מעלות השחר ואילך, שמאז הוא כבר נחשב יום¹²³. אך לכתחילה אין לתקוע אלא מהנץ החמה ואילך, משום שאין הכל בקיאים מתי הוי עלות השחר. ובדיעבד אם תקע אחרי עלות השחר, יצא.

מה שכתבנו שאפשר לתקוע מתחילת היום, הוא מעיקר דין תורה [או בשעת הדחק], אבל חכמים תקנו לשמוע תקיעת שופר בתפילת מוסף. הטעם לזה הוא משום שהיתה גזירת העכו"ם על בני ישראל שלא לתקוע בשופר, והיו אורבים להם כל שש שעות של זמן תפילת שחרית, ולכן תקנו לתקוע בתפילת מוסף, ואף בזמן הזה עדיין תוקעים במוסף, שמא תחזור הגזירה ח"ו. לכן נהגו כל ישראל שגם התקיעות דמיושב אין תוקעים מיד בבוקר, אלא בסמוך לתפילת המוסף לאחר קריאת התורה.

הערות

(ויתבאר לקמן בידיני קול השופר, עמוד ל' ד"ה דעת).
122. ואם ביום ב' לא תקע עד בין השמשות, מן הדין פטור מלתקוע [משנ"ב סי' ת"ר ס"ק ז']. [ואף דמייירי בערב שבת, בפרי מגדים (מש"ז ס"ק ב') משמע שהוא לאו דוקא, וכן נראה ממשנ"ב (סי' תקפ"ה סוף ס"ק ד')], ומ"מ אם הוא בחול, יש מקום להחמיר ולתקוע בלי ברכה [ראה במשנ"ב (סי' תרנ"ב ס"ק ב') ושע"צ (ס"ק א') לגבי נטילת לולב].
123. לגבי מתי הוי עלות השחר והנץ החמה, עיין במשנ"ב (סי' תקפ"ח ס"ק ב') ובה"ל (ד"ה ואם).

118. וצריך לתקוע כולה לשם מצוה, מתחילתה עד סופה [שו"ע סי' תקפ"ז ס"ג].
119. לכן כשתוקעין בבית של חולה, ואחד הלך בדרך ושמע את התקיעות, לא יצא, דמסתמא לא כיוון התוקע אלא להוציא את החולה ולא אחרים [משנ"ב סי' תקפ"ט ס"ק י"ז].
120. ובכף החיים (סי' תקפ"ט ס"ק מ"ד) כתב, שאין זה אלא בדיעבד.
121. אולם אם ההולך בדרך היה רחוק מהבית הכנסת, י"א דלא יצא אם סובר ששומע קול הברה

מקורות

תוקע. שו"ע (סי' תקפ"ט ס"ח), ומשנ"ב (ס"ק ט"ז). אם. שו"ע (סי' תקפ"ט ס"ח-ט"ט), שו"ע הרב (ס"ט), ומשנ"ב (ס"ק ט"ז, י"ט). **מצות**. שו"ע (סי' תקפ"ח ס"א), ומשנ"ב (ס"ק א-ב). **מה**. משנ"ב (סי' תקפ"ח ס"ק ב'), ושע"צ (ס"ק ד').

ואפילו יחיד התוקע לעצמו, ג"כ ידקדק לתקוע אחרי ג' שעות בערך, כדי שתהיה תקיעתו בשעה שהציבור עומד לתקוע¹²⁴.

אכילה קודם תקיעת שופר

אסור לקבוע סעודה לפני תקיעת שופר, שמא ימשיך את סעודתו וישכח לתקוע¹²⁵. טעימה בעלמא, מעיקר הדין מותרת, ומ"מ אין להקל אלא לצורך גדול¹²⁶, כגון למי שהוא חולה קצת¹²⁷. כביצה של פת [ולא יותר] או אפילו הרבה פירות נקראים טעימה. תבשיל העשוי מחמשת מיני דגן נקרא טעימה, כל שאינו קובע עליו סעודה¹²⁸. ולשתות מותר אפילו שתיה מרובה, חוץ ממשקה המשכר, שאסור לשתות ממנו יותר מכביצה, משום דיש לחוש שמא ימשך.

תקיעת שופר בשבת

גזרו חז"ל שאין לתקוע בשופר בראש השנה שחל להיות בשבת¹²⁹, גזירה שמא יטלנו בידו כדי ללכת אצל בקי ללמוד לתקוע, ויעבירונו ד' אמות ברשות הרבים.

הערות

חיישינן שמא ימשך [הגרש"ז אויערבאך, הובא דבריו בשש"כ תק"מ פ' נ"ב הע' נ"ב, ומאורות נתן על פורים עמ' קס"ו] [ועי' בהתעוררות תשובה ח"ג סי' שע"ד, שו"ת ציץ אליעזר ח"ו סי' ז', בשו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' קי"א, ובשו"ת משנה שלמה סי' כ"ט אות י"ב].
127. כן כתב במשנ"ב (סי' תרנ"ב ס"ק ז') לגבי נטילת לולב, [ויש מקומות שמוצינו שמקילים לגמרי בטעימה, ויש לחלק, ואכמ"ל], ובשערי תשובה (סי' תקפ"ד ס"ק ג'), ומטה אפרים (סי' תקפ"ח ס"ב) כתבו כן לגבי תקיעת שופר. [וכתב במטה אפרים, דאף מי שחלש יש לו לאכול בצנעה, שלא ילמדו ממנו אחרים ויבואו להקל יותר]. ולגבי יו"ט שני, במשנ"ב (סי' תרנ"ב ס"ק ז') משמע לגבי לולב שיש להחמיר גם בשאר ימות החג, ואם כן לכאורה הוא הדין כאן. [ועיין בבכורי יעקב ס"ק ה').
128. לגבי פת הבאה בכיסנין כשאוכל יותר מכביצה אבל אינו קובע עליה, האם דינו כסעודה או טעימה, בשעה"צ (סי' רפ"ו ס"ק ז') לגבי אכילה קודם תפילת מוסף כתב שדינו כמו בישיבת סוכה, ולגבי סוכה מביא המשנ"ב (סי' תרל"ט ס"ק ט"ז) מחלוקת אחרונים בזה, וכתב שמנהג העולם להחמיר לאכול אותו בסוכה, ואף לברך עליו, אבל המשנ"ב לא ניחא ליה במה שנהגו לברך.
129. וטוב ללמוד הלכות שופר בראש השנה שחל

124. ועיין בזה בספר הלכות חג בחג (פ"י הע' י"ד).
125. גם נשים אין להן לאכול קודם תקיעת שופר [כן מבואר במהרי"ל הל' שופר אות י"ד]. ואם צריכה לאכול בבוקר, תאכל, כי בלאו הכי מדינא פטורות, ואף על גב שכבר קבלו עליהם חובה, מכל מקום במקום צער או חולי, יש לומר דלא קיבלו [חיי אדם כלל קמ"א ס"ז, וקיצור שו"ע סי' קכ"ט סע' י"ט].
126. הנה יש מפקפקים על מנהג הישיבות שמפסיקים קודם תקיעת שופר ואוכלים מעט, כי אין לטעום לפני תקיעת שופר [אלא לצורך גדול], ויש ליישב [האוכלים ברבים] שמקילים משום שרבים מדכרי אהדי [על פי משנ"ב סוף סי' תרס"ח ד"ה מה]. ועוד יש לומר [ליישוב מנהג האוכלים בבתיהם] כי האיסור טעימה הוא רק מחשש שמא ישכח לעשות את המצוה, ובאופן זה שאף בשעת האכילה אין מסיחים דעתם מעסק התפילה ואוכלים בחפזון על דעת לחזור מיד ליכא חשש שכחה, ועוד שזה מהני לכוין בתקיעות ובתפילה [ולכן נחשב לצורך גדול], ושפיר דמי [על פי אלף למטה סי' תקצ"ז ס"ק א', והגרמ"מ שוק, בקובץ המועדים (מוריה) עמ' קל"ד, ומועדים וזמנים ח"א ס"ד ד"ה ונראה עוד], ויש מיישבים דכל שיש זמן קבוע להתפלל עם הציבור לא

מקורות

אסור. משנ"ב (סי' רל"ב ס"ק ל"ד-ל"ה, וסי' תרצ"ב ס"ק ט"ז), ועיין בהערה 127. גזרו. שו"ע (סי' תקפ"ח ס"ה), ומשנ"ב (ס"ק י"ג-י"ד).

ומ"מ מותר לטלטל את השופר בשבת לצורך גופו ומקומו, משום שיש עליו תורת כלי ודינו כדין כל כלי שמלאכתו לאיסור¹³⁰. אבל לטלטלו כדי להצילו מהפסד אסור.

ברכת תקיעת שופר

קודם שיתקע, יברך "אקב"ו לשמוע קול שופר", ויברך "שהחיינו". בדיעבד אם בירך "לתקוע בשופר", "על תקיעת שופר", או "לשמוע בקול שופר", יצא¹³¹. צריך לברך מעומד, כמו בכל ברכת המצוות¹³².

המברך יכול להוציא בברכתו גם את מי שיודע לברך בעצמו, ולכן נוהגים שהתוקע מוציא את כל הקהל. מנהג העולם הוא, שאף אם התוקע כבר יצא ידי חובת המצוה, אעפ"כ הוא מברך את הברכות בשביל השומעים, ואין למחות בידם כי מעיקר הדין יוצאים בזה. אך העלו האחרונים, שאם התוקע כבר יצא ידי חובתו, יותר טוב שיברך השומע בעצמו, מכיון שהוא המחויב בדבר. ואם אינו יודע לברך, יברך התוקע בשבילו. וכן אם יש שם עשרה שומעים, יברך התוקע, אע"פ שכולם יודעים לברך, כדי שלא לחלק בין ציבור לציבור, משום שבסתם ציבור נמצאים אנשים שאינם בקיאים בברכות. כל זה בתוקע בשביל אנשים, אבל התוקע בשביל נשים אינו יכול לברך בשבילן אם הוא כבר יצא, אלא הן תברכנה לעצמן וכנ"ל.

מי ששומע ברכה מחבירו ויוצא בברכתו, אין לו לענות "ברוך הוא וברוך שמו", משום שזהו הפסק באמצע הברכה. בדיעבד אם ענה, אם שמע את כל הברכה, אינו צריך לחזור ולברך¹³³.

נוהגים לכסות את השופר במפה בשעת אמירת הברכות ובכל זמן שאין תוקעים. הטעם לזה הוא משום שהוא זכר למה שכתוב במדרש שקודם העקידה בשעת בנין המזבח, הצניע אברהם אבינו את יצחק, כדי שלא יזרוק בו את הסכין ויפסל לקרבן. יש לאחוז את השופר ביד ימינו [על ידי הפסק מפה, או מתחת למפה] בשעת הברכות, כמו כל דבר שמברכים עליו שצריך שיאחזנו ביד ימינו.

הערות

בשבת [לקט יושר עמוד 123].
130. אבל אם הוא מקפיד עליו מחשש שמא יסדק, הוי מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לטלטלו אף לצורך גופו ומקומו [הלכות חג בחג פ"ח סע' י"ב].
 (ועיין בפמ"ג סי' ש"ח א"א ס"ק י"ב). ובראש השנה שחל בחול, אסור להשתמש בו שלא לצורך מצוה, משום שהוקצה למצותו, אבל מותר לטלטלו לצורך מקומו [משנ"ב סי' תקפ"ח ס"ק ט"ו, ושעה"צ ס"ק כ"ז].
131. לכתחילה מברכים "לשמוע" ולא "לתקוע" משום שהמצוה היא בשמיעה ולא סגי בתקיעה.
 ואין מברכים "לשמוע בקול שופר" משום שהוא משמע דשומעין לקולו של שופר לעשות רצונו [משנה ברורה סי' תקפ"ה סק"ד].
132. כתב בשער הציון (סי' תר"צ ס"ק א') [לגבי ברכה על מגילת אסתר], שגם הציבור היוצאים בברכה ע"י שמיעה, צריכים לעמוד.
133. ובשו"ת אגרות משה (ח"ב סוף סי' צ"ח) חולק וס"ל שאם ענה, הוי הפסק ומעכב בדיעבד, וכן נוטה בשו"ע הרב (סי' קכ"ד ס"ג). ויש פוסקים שס"ל להיפך, דגם לכתחילה מותר לענות [הובאו במגן אלף סי' תקפ"ה ס"ק ח' בהערה].

מקורות

קודם. שו"ע (סי' תקפ"ה ס"ב), ומשנ"ב (ס"ק א', ד'). **המברך.** רמ"א (סי' תקפ"ט ס"ו), משנ"ב (סי' תקפ"ה ס"ק ה', וסי' תקפ"ט ס"ק י"א), ושעה"צ (סי' תקפ"ה ס"ק ט"ו). **מי.** משנ"ב (סי' קכ"ד ס"ק ב"א), ושש"כ (פ' מ"ז סע' ל"ה). **נוהגים.** מטה אפרים (סי' תקפ"ה ס"ג), אלף המגן (ס"ק ז'), וכף החיים (ס"ק י"ד).